

ভোমোৰাগুৰিৰ ইতিবৃত্ত

শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য

॥ ❀ ॥ বাণী প্রকাশ ॥ ❀ ॥

পাঠশালা * গুৱাহাটী * কলিকতা

প্ৰকাশক :

শ্ৰীঅধিকাৰদ চৌধুৰী

বাণী প্ৰকাশ

পাঠশালা

অসম

শাখা :

পানবজাৰ

গুৱাহাটী-৭৮১০০১

১০ কৈলাস বসু ষ্ট্ৰীট

কলিকতা-৭০০০০৬

প্ৰথম প্ৰকাশ

জানুৱাৰী/১৯৮১

বেচ : পাঁচ টকা মাথোন

ছপা :

প্ৰতিষ্ঠান

বাণীপ্ৰকাশ মুদ্ৰণী

৫ উত্তোগ পাম

বামুনীমৈদাম, গুৱাহাটী-২১

Bhomoragurir Itibritta : A history of Bhomoraguri written by Satish Ch. Bhattacharyya M. A. Lecturer, Darrang College, Tezpur Assam & Published by A. P. Choudhury Bani Prokash, Pathsala-781625 Kamrup Assam. Price Rupees Five only.

This book has been printed on concessional paper made available by the government of India.

পৰম আৰাধ্য পিতৃদেৱ

স্বৰ্গীয় প্ৰভাত চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য

আৰু

মাতৃদেৱী শ্ৰীযুতা দ্ৰৌপদী দেৱীলৈ

অভাজন পুত্ৰৰ ভক্তি পুষ্পাঞ্জলি

—লেখক

গাতনি

ইং ১৯৭৮ চনৰ শেষৰ ফালে চৰকাৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰপাৰৰ ভোমোৰাগুৰি পাহাৰ আৰু দক্ষিণপাৰৰ শিলঘাটক সংযোগ কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত ২য়খন দলং নিৰ্মাণৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। বিশেষকৈ ভোমোৰাগুৰি পাহাৰত দলঙৰ আধাৰশিলা স্থাপনৰ সিদ্ধান্ত লোৱাত এই ঠাইখনিৰ সতে জড়িত পৌৰাণিক আৰু ঐতিহাসিক ঘটনাবাজিৰ ওপৰত দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিবলৈ আমাৰ মন যায়। একে বছৰে ২ নবেম্বৰ তাৰিখে তৎকালীন প্ৰধানমন্ত্ৰী মোৰাৰজী দেশায়ে ভোমোৰাগুৰিত দলঙৰ আধাৰশিলা স্থাপন কৰা উপলক্ষ্যে আমি এটি প্ৰবন্ধ যুগুত কৰি জনপ্ৰিয় কাকত 'দৈনিক অসম' লৈ পঠাইছিলোঁ। "ইতিহাসে গৰকা ভোমোৰাগুৰি" শীৰ্ষক সেই লেখাটি আধাৰশিলা স্থাপনৰ দিনাখনে প্ৰকাশ পায়। এই ছেগতে কাকতখনৰ সম্পাদকক সাধুবাদ জনালোঁ। প্ৰবন্ধটি লেখি উঠাৰ পিছতে ধাৰণা হৈছিল—ভোমোৰাগুৰিৰ সকলো দিশ সামৰি পুথি এখনকে লেখি উলিয়াব পাৰি। দুই এজন পাঠকে নিবন্ধটি পঢ়ি দিয়া মন্তব্যৰ পিছত আমাৰ মনত এই বিশ্বাসে খোপনি পুতি বহিছিল। তাৰেই ফলশ্ৰুতি আঢ়ৈ মাহৰ ভিতৰত লেখি সমাপ্ত কৰা "ভোমোৰাগুৰিৰ ইতিবৃত্ত" খনি।

আমাৰ অনুৰোধ মৰ্মে বুৰঞ্জীবিশাৰদ ড° প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী এম. এ, পি. এইচ. ডি মহোদয়ে পুথিখনত চকু ফুৰাই চাই দুই এঠাইত ভুল-ত্রুটি আঙুলিয়াই দিয়াৰ উপৰিও 'আগকথা' লেখি দি আমাক বাধিত কৰিছে। পুথিৰ নামকৰণো কৰা হৈছে ড° চৌধুৰীদেৱৰ পৰামৰ্শমতেই। তেখেতলৈ হিয়াভৰা কৃতজ্ঞতা নিবেদন কৰিছোঁ।

লক্ষ প্ৰতিষ্ঠ সাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰে অধুনালুপ্ত আলোচনী 'স্মৃতি' যোগান ধৰাৰ বাদেও অনেক দিহা-পৰামৰ্শ দি লেখকক উপকৃত কৰিছে। আমাৰ শুভানুধ্যায়ী, অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাৰ তৎকালীন সম্পাদক যোগেন্দ্ৰনাৰায়ণ ভূঞাদেৱৰপৰা পোৱা উৎসাহ অনুপ্ৰেৰণাৰ কথা

পাহৰিব পৰা বিধৰ নহয়। পুথিত সন্নিবিষ্ট বহুকেইটা তথ্য সুপৰিচিত লেখক, আমাৰ সহকৰ্মী, পৰম স্নহদ নাৰায়ণ দাসৰ স'তে আলোচনা কৰিছিলোঁ। মূল্যবান দিহা পৰামৰ্শৰেও তেখেতে আমাক সহায় কৰিছে। সজ্জন তিনি গৰাকীৰ ওচৰত শ্লগ স্বীকাৰ কৰা হ'ল।

‘দৈনিক অসম’ত প্ৰকাশিত প্ৰবন্ধটিৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰি বুৰঞ্জীবিদ বেণুধৰ শৰ্মা আৰু প্ৰবীণ সাহিত্যিক নীলা গগৈ ডাঙৰীয়ালৈ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং নিৰ্মাণ প্ৰচেষ্টাৰ ঐতিহাসিক সত্যতা সম্পৰ্কে সুধি পঠাইছিলোঁ। দুয়োজনা ব্যক্তিয়ে আমাৰ চিঠিৰ উত্তৰ পঠোৱা বাবে, বিশেষকৈ প্ৰথম গৰাকীয়ে চকুৰ অসুখ স্বত্বেও নতুন দিল্লীৰপৰা উত্তৰ দি পঠোৱা হেতু, দুয়োজনালৈ ধন্যবাদ যাচিছোঁ।

মৰমৰ ছাত্ৰ দুলাল চন্দ্ৰ কাথ হাজৰিকা আৰু কৈলাশ চন্দ্ৰ বৰ্মণে ইটো সিটো সহায় কৰি দি মৰমৰ ভাগী হৈছে। কিতাপখনৰ লগত ব্যস্ত থকা সময়ছোৱাত আমাৰ সংসাৰখনৰ প্ৰায় সমুদায় দায়িত্ব কান্ধ পাতি লৈ সহযোগিতা আগবঢ়াইছিল সহধৰ্মিনী মীৰাই। তেওঁলৈ চেনেহ যাচিছোঁ।

অসমৰ প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ প্ৰকাশক, বাণী প্ৰকাশৰ স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰীঅম্বিকাপদ চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই আগ্ৰহেৰে পুথিখন প্ৰকাশৰ দায়িত্ব লোৱা বাবে তেখেতৰ ওচৰত লেখক ঋণী।

সদৌ শেষত পুথি খনে পাঠকৰ মন কিছু পৰিমাণে হলেও চুই যাব পাৰিলে আমাৰ শ্ৰম সাৰ্থক হব।

তেজপুৰ

২৮/১১/৮০ ইং

শ্ৰীসতীশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য

আগকথা

নিৰ্ভৰযোগ্য নথি-পত্ৰ, তথ্য পাতিৰ অভাৱত ঐতিহাসিক সত্য উদঘাটন কৰাটো সহজসাধ্য নহয়। ঐতিহাসিকে আখ্যান-উপাখ্যান আৰু পিছত প্ৰণীত বুৰঞ্জীতকৈ সমসাময়িক লেখনীৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব দিয়ে। আজি বহুতো লিখকে বুৰঞ্জীৰ সত্য অনুসন্ধান কৰিবলৈ গৈ জনশ্ৰুতি আৰু অপ্ৰমাণিত ঐতিহাসিক সমলৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি বুৰঞ্জী লিখা দেখিবলৈ পাইছোঁ। ইতিহাসৰ ঘটনাসমূহ সময় নিৰূপক ৰেখাত নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰিলে আচল বুৰঞ্জী নহয়। আবেগক প্ৰশ্ৰয় দিলে বুৰঞ্জী নহৈ আখ্যানমূলক সাহিত্যহে হব পাৰে। উক্ত অতি লাগতিয়াল কথাখিনি আগত ৰাখি এই পুস্তিকাখনৰ লেখক অধ্যাপক সতীশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যই ইতিহাসৰ ঘটনাৰ আঁত বিচাৰি নতুন-পুৰণি তথ্য-পাতি চালি-জাৰি চাই ‘ভোমোৰাঙৰিৰ ইতিবৃত্ত’ অনুসন্ধিৎসু বুৰঞ্জীৰ ছাত্ৰ আৰু পঢ়ুৱৈ সমাজৰ আগত প্ৰতিবেদন কৰিছে যেন লাগিছে। ইয়াৰ মাজত হয়তো খুঁত বৈ যাব পাৰে।

অসমৰ ঠাই, পৰ্বতমালা, নদ-নদীৰ ইতিবৃত্তৰ লগত আমাৰ সংস্কৃতিৰ বহুত তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা লুকাই আছে। ইবোৰৰ নামৰ উৎপত্তি আৰু ইবোৰক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ়ি উঠা অসমৰ সাংস্কৃতিক দিশটো এতিয়াও উদঘাটিত হোৱা নাই। মন কৰিব লগীয়া কথা, যিবোৰ ঠাইক কেন্দ্ৰ কৰি প্ৰাক্-আহোম যুগৰে পৰা অসমীয়া সংস্কৃতিৰ উপাদানসমূহ গঢ়ি উঠিছে সিবোৰে যুগ যুগ ধৰি হোৱা উত্থান-পতনৰ পিছতো অসমীয়া সংস্কৃতিৰ ভঁৰাললৈ বাছকবনীয়া বৰঙণি যোগাই প্ৰাচীন ঐতিহ্য বহন কৰি আছে। সেয়েহে এই সংস্কৃতিৰ স্বৰূপ নিৰ্ণয় তেতিয়াহে হব, যেতিয়া উক্ত ঠাইসমূহৰ নামকৰণাদি ঐতিহাসিক ঘটনাৰ আত্মপাল্ল উদঘাটন হব। এই বিষয়ত বুৰঞ্জীবিদ আৰু ভাষাবিদৰ সমন্বয় আৰু সামূহিক প্ৰচেষ্টা বাঞ্ছনীয়।

অধ্যাপক ভট্টাচাৰ্যৰ 'ভোমোৰাগুৰিৰ ইতিবৃত্ত'ত চকু ফুৰাই চাই দেখিলোঁ; লিখকে আজিলৈকে পোৱা প্ৰত্নতাত্ত্বিক আৰু বুৰঞ্জীমূলক সাহিত্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি পুস্তিকাখনি যুগুত কৰিছে। মূল কথা হৈছে, ভোমোৰাগুৰি পৰ্বতৰ নামকৰণ কোনে, কেতিয়া কৰিলে? এই নামৰ উৎপত্তিৰ লগত কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ কিবা ওতপ্ৰোত সন্দেহ আছে নেকি? ভোমোৰাগুৰি পৰ্বত আৰু ইয়াৰ আশে পাশে তিনিখন অতি তাৎপৰ্যপূৰ্ণ শিলৰ কলি আবিষ্কৃত হৈছে যিয়ে প্ৰমাণ কৰিছে, ১৫৩৮ শকত আহোম ৰজা প্ৰতাপসিংহই মোগলৰ বিৰুদ্ধে ৰণ কৰি জয়ী হৈছিল। কিন্তু উক্ত কলি তিনিখনৰ এখনতো ভোমোৰাগুৰি নামৰ উল্লেখ নাই। এখনত যবনক নিপাত কৰি পৰ্বত কাটি গড় কৰা আৰু আন এখনত চামধৰা সীমা কৰি হাকণি দাকণিলৈ গড় বন্ধাৰ কথা উল্লেখ আছে। ভোমোৰাগুৰিৰ লগতে চামধৰা ঠাইখন আৰু গড়ৰ গুৰুত্ব নানা বুৰঞ্জীত পাইছোঁ। প্ৰায় সোতৰ শতিকাত প্ৰণীত সাঁচিপতীয়া পুথি এখনত 'ভোমোৰাগুৰি' পৰ্বত আৰু 'দাকণি' পৰ্বতৰ উল্লেখ পাইছোঁ। এই অসম্পূৰ্ণ পুথিখনত ৰাজনৈতিক ভূগোলৰ অতি লাগতিয়াল বিৱৰণ পোৱা গৈছে। এই পুথিখনে প্ৰমাণ কৰিছে, ভোমোৰাগুৰি আৰু দাকণি পৰ্বত একে নহয়। চামধৰা গড়ৰ (যি গড়টো প্ৰথমে প্ৰতাপসিংহই কৰাইছিল) দূৰত্ব, ভোমোৰাগুৰিৰ পৰা 'দাকণি' পৰ্বতলৈ প্ৰায় ৮ মাইল। শিলালিপিত উল্লেখ কৰা 'হাকণি' হয়তো 'দাকণি'ৰ লগা-লগিকৈ থকা একেখন পৰ্বতৰে এটা বেলেগ টিলাৰ নাম। গতিকে সমসাময়িক শিলালিপি আৰু উক্ত সাঁচিপতীয়া পুথিখনে প্ৰমাণ কৰে, হাকণি দাকণি ভোমোৰাগুৰি নহয়। আৰু এই কথাও প্ৰমাণ কৰে; অন্ততঃ সোতৰ শতিকাৰপৰা ভোমোৰাগুৰি নামৰ প্ৰচলন হৈছিল। সোতৰ শতিকাৰে পৰৱৰ্তী আহোম ৰজা জয়ধ্বজসিংহই ভোমোৰাগুৰি আলি নিৰ্মাণ কৰা কথাৰ উল্লেখ নানা বুৰঞ্জীত পাইছোঁ। গতিকে ভোমোৰাগুৰি নামৰ উৎপত্তি কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ লগত সাঙোৰ খাই থকা নাই।

ঐতিহাসিক ঘটনা নাইবা যি কোনো বিষয় বস্তুৰ ওপৰত লিখাৰ একোটা উদ্দেশ্য থাকে। এই উদ্দেশ্য সত্য উদ্ঘাটনৰ আৱেষ্টনীৰ মাজত সীমাবদ্ধ থকাটো শ্ৰেয়। তাকে আমি কেইজনে কৰোঁ? ভোমোৰাগুৰি আৰু শিলঘাটক সংলগ্ন কৰি বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুৰ ওপৰত ২য়খন দলং

নিৰ্মাণ কাৰ্য হাতত লোৱা অৱস্থাত ভোমোৰাগুৰি আৰু শিলঘাটৰ গুৰুত্ব নবঢ়া নহয়। উক্ত দলংখনৰ নামকৰণ বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ, প্ৰতিভাশালী, ওঠৰ শতিকাৰ শেষ ভাগৰ অসমৰ বৰফুকন প্ৰতাপবল্লভ বা গেদেলা বা কলীয়া ভোমোৰাৰ নামত কৰিবলৈ লোৱা হৈছে। ঠাইৰ নামতকৈ কোনো এজন ঐতিহাসিক ব্যক্তিৰ গুৰুত্ব বেছি নে কম খাটাং কোৱাটো টান। কিন্তু এই গুৰুত্বৰ বিচাৰ কোনো ৰাজনৈতিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা হোৱাটো বাঞ্ছনীয় নহয়। বটদ্ৰৱা, মধুপুৰে শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰৰ পবিত্ৰ জীৱনাদৰ্শৰ কথাৰ সোঁৱৰাই দিয়ে। গড়গাঁৱৰ লগত আহোম ৰজা-সকল আৰু প্ৰজাবৰ্গৰ কাৰ্যকলাপৰ এছোৱা বুৰঞ্জী সাঙোৰ খাই আছে। শৰাইঘাটে লাচিতৰ নামকে চিৰস্মৰণীয় কৰি ৰাখিছে আৰু ৰাখিব। ভোমোৰাগুৰি, চামধৰা, শিলঘাট, কলিয়াবৰেও প্ৰতাপ সিংহ জয়ধ্বজ সিংহ আদি আহোম ৰজাসকলৰ সাহসী, প্ৰজাহিতকৰ কাৰ্যকলাপ চিৰ-সেউজীয়াকৈ ৰাখিছে। ঠিক তেনেকৈ, বৰফুকন প্ৰতাপবল্লভে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দলং নিৰ্মাণ কৰিবলৈ যা-যোগাৰ কৰক বা নকৰক সেইজনা বৰফুকনৰ সাহসিক কৰ্মৰ সাক্ষী বুৰঞ্জীৰ নথি-পত্ৰই বাৰুকৈয়ে প্ৰমাণ কৰিছে।

গুৱাহাটী

১৮।৪।৭২

শ্ৰীপ্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী

॥ দৃঢ়ী-পত্ৰ ॥

আগকথা	: ড° প্রতাপ চন্দ্র চৌধুরী	
প্রথম অধ্যায়	: ভোমোবাগুৰিৰ গুৰুত্ব	১
দ্বিতীয় অধ্যায়	: ভোমোবাগুৰিৰ আখ্যান-উপাখ্যান	৭
তৃতীয় অধ্যায়	: আহোমৰ দিনত ভোমোবাগুৰি	১৭
চতুৰ্থ অধ্যায়	: ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ শিলালিপি আৰু অন্যান্য ভাস্কৰ্য	২১
পঞ্চম অধ্যায়	: কলীয়া ভোমোবা বৰফুকনৰ দলং নিৰ্মাণৰ প্ৰস্তুতি : ঐতিহাসিক সত্য নে জনশ্ৰুতি ?	৩৩
ষষ্ঠ অধ্যায়	: ভোমোবাগুৰি নামৰ ব্যুৎপত্তি	৫১
গ্ৰন্থ পঞ্জী	:	৬২
পৰিশিষ্ট	:	৬৬
আলোক চিত্ৰ	: (১) ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ প্ৰথম ফলি (২) ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ দ্বিতীয় ফলি (৩) ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ তৃতীয় ফলি : চিত্ৰ আৰু নক্সাসহ	

॥ ভোমোৰাগুৰি ॥

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

ভোমোৰাগুৰি

প্রথম অধ্যায়

॥ ভোমোৰাগুৰি গুৰুত্ব ॥

তেজপুৰৰপৰা প্ৰায় ৬ মাইল পূবে ভোমোবাগুৰি পাহাৰ।
 সৰ্বসাধাৰণে হয়তো ভোমোবাগুৰি ঘাট আৰু অসম চৰকাৰৰ সংৰক্ষিত
 বনাঞ্চলৰ বাবেই ইয়াক জানে। আনকি সংৰক্ষিত বনাঞ্চল হিচাবেই
 ভোমোবাগুৰি পাহাৰে এশ বছৰ অতিক্ৰম কৰিছে। ইং ১৮৭৫ চনৰ
 ৩ জুলাই তাৰিখৰপৰা ভোমোবাগুৰি পাহাৰক সংৰক্ষিত বনাঞ্চল হিচাবে
 ঘোষণা কৰা হয়। এই মৰ্মে একে বছৰে ৩১ জুলাই তাৰিখৰ 'অসম
 গেজেট'ত এখন অধ্যাদেশ প্ৰকাশিত হয়। ইয়াৰ প্ৰায় তিনিবছৰ পিছত
 ১৮৭৮ চনৰ ১৭ অক্টোবৰত এই মৰ্মে পুনৰ জাননী দিয়া হয়।^১

বৰ্তমান শতাব্দীৰ আৰম্ভণিতে ভোমোবাগুৰি সংৰক্ষিত বনাঞ্চলৰ
 আয়তন আছিল ১ বৰ্গ মাইল। ইয়াৰপৰা বাজহ পোৱা গৈছিল
 ১৯০০-১ চনত ৩০ টকা, ১৯০১-২ চনত ১২ টকা, ১৯০২-৩ চনত
 ১ টকা আৰু ১৯০৩-৪ চনত ৯ টকা মাত্ৰ।^২

তেজপুৰৰ ফালৰপৰা গড়কাণ্ডানি বিভাগৰ বাস্তাবে ঘাট অভিমুখে
 গৈ থাকিলে চকুত পৰিব পাহাৰৰ গাত শাবী শাবী ছেগুণ, আজাৰ, শিশু
 কৰৈ প্ৰভৃতি বাবে বৰণীয়া বৃক্ষৰাজি। অন্যান্য সৰু সূৰা জন্তুৰ উপৰিও
 এই পাহাৰত বাঘ থাকে। পাহাৰৰ দক্ষিণ দিশত আবহমান কালাবধি
 প্ৰবাহিত মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰই ভোমোবাগুৰিৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্যক অধিক
 আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। সংৰক্ষিত বনাঞ্চলৰ আয়তন ৩৮৬ একৰ
 অথবা ১৫৬.২৫৬ হেক্টৰ বা ১.৫৪৮ বৰ্গকিলোমিটাৰ।

প্ৰকৃততে কিন্তু ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ পৰিচয় এয়ে পৰ্যাপ্ত নহয়।
 আজিৰ ভোমোবাগুৰি নামৰ পাহাৰ খনি অতীত অসম বুৰঞ্জীৰ অনেক

১। দ্ৰষ্টব্য: পৰিশিষ্ট ১

২। Assam District Gazetteer : Vol V, Darrang, B. C. Allen,
 Allahabad, 1905, page 253

কাহিনীৰ বাক-হীন দৰ্শক। এই পাহাৰৰ বুকুত কিম্বা তাৰ আশে পাশে
যিমান ঘটনা-উপঘটনা সংঘটিত হৈ গৈছে তাৰ লেখ দিয়া বাস্তৱিকতে
কষ্টসাধ্য। অগ্নিকবি, মহৰ্ষি কমলা কান্ত ভট্টাচাৰ্যই অতীতৰ শোণিত-
পুৰৰ গৌৰৱমণ্ডিত ইতিহাসৰ একো উৱাদিহ উলিয়াব নোৱাৰি তেওঁৰ
বিখ্যাত 'পাহাৰণি' কবিতাত এই পাহাৰকে প্ৰশ্ন কৰিছে :

“ই শোণিতপুৰ, দেখোঁ চাৰিপিনে
পুৰণি হাতৰ চিনেৰে ভৰা ;
নাপাওঁ বিচাৰি অকণো বুৰঞ্জী
ক'ব কোনে, কাক সুধিম বতৰা ?
হে ভোমোবাগুৰি, নেপাওঁ বিচাৰি
তুমি বিনে কাকো দিওঁতা উত্তৰ ?.....”

অগ্নিকবিয়ে পাহাৰখনিৰ প্ৰাচীনত্ব সম্পৰ্কে এই সামান্য ইঙ্গিত
দান কৰি গৈছে যদিও আক বুৰঞ্জী মূলক প্ৰবন্ধ-পাতি দুই চাৰিটা
ৰচনা কৰিছে যদিও ভোমোবাগুৰিৰ ওপৰত সন্তুৰতঃ একো লেখা মেলা
কৰা নাছিল। এই সম্পৰ্কে আমি অনুসন্ধান কৰিও একো উলিয়াব
নোৱাৰিলোঁ।

প্ৰত্নতাত্ত্বিক পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে ভোমোবাগুৰি পাহাৰত
অৱস্থিত দুখন শিলালিপিৰ পাঠ ১৯১৬ চনত উদ্ধাৰ কৰি গৈছে।^৩
তেখেতেও ফলি দুখনৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰাৰ বাহিৰে পাহাৰখনিৰ
ঐতিহাসিক গুৰুত্বৰ বিষয়ে ক'তো একো আলোচনা কৰা নাই।

এই পাহাৰৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে অলপ কোনো গ্ৰন্থতে বিশেষ বিৱৰণ
পাবলৈ নাই। পুৰণি আলোচনী সমূহত অনেক অনুসন্ধান কৰি মাত্ৰ
এটি প্ৰবন্ধ আমি পঢ়িবলৈ পাইছোঁ। সেয়া হৈছে বুৰঞ্জীবিদ সৰ্বানন্দ

ৰাজকুমাৰৰ 'ভোমোবাগুৰি পাহাৰ'।^৪ ইয়াতো কিন্তু তিনিপিঠীয়া
প্ৰবন্ধটোৰ আধামানলৈ তেজপুৰৰ ওচৰ-পাজৰৰ পুৰাণ প্ৰসিদ্ধ স্থান
সমূহৰ বিৱৰণ দিয়া হৈছে, বাকী আধামানতহে ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ
কথা কোৱা হৈছে। এই আলোচনী যে সম্প্ৰতি দুপ্ৰাপ্য তাক বোধহয়
নকলেও হব।

গতিকে এই কথা স্পষ্ট যে পাঠকে এই সম্পৰ্কে জনাৰ উপায় তেনেই
সীমিত। তেজপুৰৰ আশে-পাশে অৱস্থিত, ইতিহাসৰ সতে সংপৃক্ত
অগ্ৰাণ্য স্থান সমূহৰ ওপৰত বিস্তৰ গৱেষণা-অধ্যয়ন হৈ যোৱাৰ কথা
শিক্ষিত সমাজৰ জ্ঞাত। কিন্তু ভোমোবাগুৰি পাহাৰ পণ্ডিত বা
গৱেষকসকলৰ দৃষ্টিৰ বাহিৰত বৈ যোৱাটো লক্ষণীয়। আমাৰ এই সৰু
পুথিত ইতিহাসৰ বিভিন্ন যুগত ভোমোবাগুৰি পাহাৰে কি ভূমিকা
গ্ৰহণ কৰি আহিছে তাৰ এটি ৰূপৰেখা অন্ধনৰ প্ৰযত্ন কৰিম। আমাৰ
সিদ্ধান্তই চূড়ান্ত অথবা নিৰ্ভুল তেনে ধাৰণা আমাৰ নাই। সকলো
কথাকে ইয়াত সম্পূৰ্ণ বিজ্ঞায়তনিক দৃষ্টিৰে চাবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।
পাঠকেও ঠিক সেই দৃষ্টিভঙ্গীৰে ললে আমি সুখী হম।

৪। “সুৰভি,” ২য় বছৰ, কাঙণ, ১৮৬৮ শক, ৪২৭ শঙ্কৰান্দ, ফেব্ৰুৱাৰী
১৯৪৬ চন, ১ম সংখ্যা, পৃষ্ঠা ৫২—৬১। সম্পাদক : বসুনাথ চৌধাৰী।

এই অধ্যায়ত ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ বিষয়ে প্ৰচলিত পৌৰাণিক আখ্যান-উপাখ্যান সমূহৰ কথা আলোচনা কৰিব বিচৰা হৈছে। এইবোৰৰ সত্যতা নিৰূপন কৰা যে দুৰূহ, তাৰ স্পষ্টীকৰণ দিয়াৰ প্ৰয়োজন নাই। সেয়েহে আমি প্ৰচলিত আখ্যান কিম্বা কিম্বদন্তি সমূহৰ সত্যতা অথবা যথার্থতা নিৰূপণৰ দৰে বিবাদমান প্ৰশ্নলৈ নগৈ এই সম্পৰ্কত প্ৰাপ্ত ভিন্ ভিন্ লেখকৰ মতবিলাকৰ উল্লেখ কৰাতে ক্ষান্ত থাকিম।

প্ৰাচীন অসমৰ ভৌগলিক তথা সাংস্কৃতিক বিৱৰণ সন্নিৱিষ্ট প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ 'যোগিনী তন্ত্ৰ'ত আছে :

কন্যাশ্ৰমং মহাক্ষেত্ৰং যত্র কদ্রপদদ্বয়ম্।

একাস্রকং পৰং ক্ষেত্ৰং যত্র নাগাক্ষশঙ্কৰং ॥^৫

অৰ্থাৎ য'ত কদ্রৰ পদ যুগল আছে সেই স্থানেই মহাক্ষেত্ৰ কন্যাশ্ৰম আৰু একাস্র নামৰ পৰম ক্ষেত্ৰ। তাতেই নাগাক্ষৰ বিদ্যমান।

ইয়াৰ বাহিৰেও উত্তৰ খণ্ডৰে আৰু কেবা ঠাইতো^৬ কন্যাশ্ৰমৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে। মহাক্ষেত্ৰ আৰু পুণ্যক্ষেত্ৰ হিচাবে এইবোৰত কন্যাশ্ৰমৰ পৰিচয় প্ৰদান কৰা হৈছে। এই পবিত্ৰ স্থানত কি কৰা উচিত অনুষ্ঠিত তাৰো নিৰ্দেশ উক্ত গ্ৰন্থত পোৱা যায়।

মহাভাৰতৰ মতে, “নিয়ম পূৰ্বক ব্ৰহ্মচৰ্য অৱলম্বন কৰি কন্যাশ্ৰমলৈ যাব, তাত ত্ৰিবাৰ উপবাস আৰু শাস্ত্ৰবিহিত নিয়মানুসাৰে ভোজন কৰিলে শত সংখ্যক দিব্যকন্যা আৰু স্বৰ্গলোক লাভ হয়।”^৭

৫। যোগিনী তন্ত্ৰ, ২।১।৩৬-৩৭ (জীৱানন্দ বিদ্যাসাগৰ ভট্টাচাৰ্য সম্পাদিত)

৬। যোগিনী তন্ত্ৰ, ২।২।৪৪, ২।২।৬১, ২।৪।৯, ২।৬।১৮৮ ইত্যাদি

৭। মহাভাৰত, বন-পৰ্ব, ৮৩ অধ্যায় (কালী প্ৰসন্ন সিংহৰ বঙলা মহাভাৰত, পৃষ্ঠা ২৪৫)

‘নন্দিপুৰাণ’ৰ মতে কন্যাশ্ৰমত হেনো ১ কোটি শিৱলিঙ্গ আছে।^৮

‘শব্দকল্পদ্বয়ম্’তো কন্যাশ্ৰমৰ পৰিচয় মহাভাৰতৰ সদৃশ দিয়া হৈছে,

“তত্র ত্ৰিবাৰবাসোপবাসাভ্যাং কন্যাশত প্ৰাপ্তিঃ ব্ৰহ্মলোক গমনঞ্চ।”^৯

এই মহাতীৰ্থ কন্যাশ্ৰম ভোমোবাগুৰি পৰ্বততে আছিল বুলি আমাৰ প্ৰত্নতাত্ত্বিক পণ্ডিত আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালাদেৱে দেখুৱাইছে। কন্যাশ্ৰমক কন্যাকাশ্ৰম বা চ্যৱনাশ্ৰম নামেৰেও জনা যায়। উক্ত পুণ্যক্ষেত্ৰৰ বিষয়ে আগৰৱালাদেৱৰ আগতেও কেশৱ চন্দ্ৰ বৰুৱা নামৰ এজন লেখকে ১৮৪৫ শকৰ পঞ্চমখণ্ড, ৪ৰ্থ সংখ্যা ‘প্ৰভাত’ত আলোচনা কৰাৰ কথা তেওঁ (অৰ্থাৎ আগৰৱালাই) নিজেই উল্লেখ কৰি গৈছে। কন্যাশ্ৰমৰ সম্পৰ্কত তেখেতৰ বক্তব্য হল : “তেজপুৰ নগৰৰ পূবে ভট্টাবিকা, ভৈৰবী বা জীয়া ভৰলী নৈৰ মুখত ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰ পূবকাষে মহামুনি চ্যৱনৰ সিদ্ধাশ্ৰম আছিল। তাত প্ৰজাপতি সোমৰ ঔষত পুলোমাৰ গৰ্ভত এটি দিপলিপ কন্যাৰ জন্ম হৈছিল। চ্যৱন মুনিয়ে সেই কন্যাটি তুলি তালি ডাঙ্গৰ দীঘল কৰিছিল। কন্যাই সদাশিৱক তপস্বী কৰাত আশ্ৰমৰ নাম কন্যাশ্ৰম হয়।” তেখেতে আৰু লেখিছে, “তেজপুৰৰ ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰপৰা শিলঘাটৰ “ছুই মুনি শিলা” পৰ্যন্ত কন্যাশ্ৰম। তাতে কন্যকা নামে গাঁও বহিছিল। মৃগাক্ষ বা প্ৰতাপ সিংহ বজাই কন্যকাত তেওঁৰ বাজধানী পাতিছিল। জীয়া ভৰলী বা ভট্টাবিকা নদীয়ে কন্যকা গাঁও ভাঙিলে।”^{১০}

ডঃ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই কন্যাশ্ৰমৰ বিষয়ে কৰা আলোচনাত আগৰৱালাদেৱৰ মতকে মানি লৈছে। ডঃ বৰুৱা দেৱৰ বক্তব্য চাওক—
“It is said that there was born a daughter of soma and Puloma who was brought up by the sage Cya-

৮। বেণুধৰ শৰ্মা : টোকোৰা বাহৰ কুটা, ৰামধেনু, পুহ, ১৮৮১ শক।

৯। শব্দকল্পদ্বয়ম্, পৃষ্ঠা ৩৮৪, নং ১২০

১০। আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা গ্ৰন্থাৱলী (অসম সাহিত্য সভা), পৃষ্ঠা ৩০৯ আৰু ৩১৪

vana. It is a ksetra which has foot-prints of Rudra (kanya-sramam mahaksetram yatra rudra padadvayam. Y. T., 11/1) The region between Bhomora-guri hills in Tezpur and Duimunisila in Silghat, Nowgong district, is taken by A.C. Agarwalla to be kanysrama. It is generally believed that a king named Mriganka or Pratap Singha ruled here. The K. B. (i. e Kamrupar Buranji) refers to Kanya-kagao near Vishanath.”^{১১}

কন্যাশ্রমৰ পিছত ভোমোবাগুৰিৰ সতে জড়িত কদ্রপদৰ কথা আলোচনা কৰা যাওক।

মহাভাৰতৰ মতে, “তাৰ (অৰ্থাৎ সপ্তচক্ৰ) পৰা কদ্রপদলৈ গৈ মহাদেৱৰ অৰ্চনা কৰিলে অশ্বমেধৰ ফলপ্ৰাপ্তি হয়।”^{১২}

শব্দকল্পদ্রুমৰ মতেও কদ্রপদৰ মাহাত্ম্য একেইঃ “তত্র মহাদেৱ দৰ্শনাৎ অশ্বমেধফলম্।”^{১৩}

কিন্তুদন্তিয়ে কয়ঃ শোণিতপুৰ নগৰৰ পূব আৰু পশ্চিম উভয় দিশত শিৱে তেওঁৰ পদযুগল থৈছিল। সেই অনুসৰি নগৰৰ পূব প্ৰান্তত ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ নামনিত কদ্রপদ আৰু পশ্চিম প্ৰান্তত ঔগুৰি পাহাৰৰ পাদদেশত ভৈৰৱপদ অৱস্থিত। ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ পূব কোণত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মাজত বহুতো ডাঙৰ ডাঙৰ শিল বিদ্যমান। ইয়াৰে শৈলখণ্ড বিশেষত কদ্রৰ বাওঁ ভৰিৰ চিহ্ন অঙ্কিত আছে বুলি শুনা যায়। পানী কমিলে যাত্ৰী আৰু পূজাৰীয়ে নাৱেৰে গৈ তাত পূজা সেৱা কৰেগৈ। ‘যোগিনীতন্ত্ৰ’ত কোৱাৰ দৰে ই কন্যাশ্রমৰ অন্তৰ্গত আৰু

কদ্রৰ পদাঙ্ক চিহ্নিত বাবে ই মহাক্ষেত্ৰ। পুৰাণপ্ৰসিদ্ধ প্ৰবল প্ৰতাপী শোণিতপুৰাধিপতি বাণ আছিল শিৱভক্ত। জনশ্ৰুতিমতে এই স্থানতে নৃপতি শম্ভুদৰ্শন প্ৰাপ্ত হৈছিল। বায়বাহাৰ পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ মতে “তেও (অৰ্থাৎ বাণে) প্ৰতিষ্ঠা কৰোৱা বৰ্তমান কদ্রপদ আৰু মহাভৈৰৱ দেৱালয়ত তেওঁ শিৱ পূজা কৰিছিল।”^{১৪}

অসমীয়া সংস্কৃতিৰ অকৃত্ৰিম পৃষ্ঠপোষক শিৱসিংহ স্বৰ্গদেৱে (১৭১৪ – ১৭৪৪ খৃঃ) অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত মঠ-মন্দিৰ, দ’ল-দেৱালয় সজাত যে বিপুল উৎসাহ প্ৰদান কৰিছিল ই ইতিহাস সন্মত। কদ্রপদও এওঁৰ স্মৃষ্টিৰপৰা বঞ্চিত হোৱা নাছিল। এওঁ ১৭৩০ খৃঃ মানত কদ্রপদ মন্দিৰ সজাই দিয়াৰ লগতে ইয়াৰ পৰিচালনাৰ বাবে ৩০১ বিঘা ভূমিও দান কৰি গৈছে।^{১৫} দেৱালয়ৰ মাটি আজিও আছে, মন্দিৰ নাই। নৈৰ পানীয়ে খহাই নিলে। পৰ্বতৰ ওপৰত হাবিৰ মাজত শিল-ইটাৰ ভগ্নাৱশেষ প্ৰচুৰ পৰিমাণে পৰি আছে। বহুতে তালৈকে আঙুলিয়াই মন্দিৰৰ ভগ্নাৱশেষ বুলি।

প্ৰসঙ্গক্ৰমে এয়াৰ কথা উল্লেখ কৰা বাঞ্ছনীয়। জনসাধাৰণৰ মাজত ঔগুৰি পাহাৰত অৱস্থিত ভৈৰৱপদ দেৱালয়হে অধিক জনাজাত। ইয়াত নিয়মীয়াকৈ পূজা-অৰ্চনা চলাব উপৰিও ইয়ালৈ যাত্ৰীৰ সংখ্যাও সৰহ। বহুতে ছয়োখন ঠাইৰ মাজত খেলি-মেলি কৰি ভৈৰৱ পদকে কদ্রপদ বুলিও ভুল কৰে।

ভোমোবাগুৰি পৰ্বতত বাণ ৰজাই গড় নিৰ্মান কৰি যোৱাৰ জনশ্ৰুতিও সুপ্ৰচলিত। এই প্ৰসঙ্গত পণ্ডিত আনন্দ চন্দ্ৰ আগবৰালা দেৱে কয়, “তেজপুৰৰ ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰপৰা অকা পৰ্বতৰ ভালুকপুং দুৰ্গলৈকে এটা অতি পুৰণি গড় আছে। এই গড়টো বাণ ৰজাই

১১। Early Geography of Assam, 1st edition 1952, page 36,

১২। মহাভাৰত, বনপৰ্ব, ৮২ অধ্যায় (কালী প্ৰসন্ন সিংহৰ বঙলা অনুবাদ, পৃষ্ঠা ২৪৩)

১৩। শব্দকল্পদ্রুম, পৃষ্ঠা ৩৮৩

১৪। অসম বুৰঞ্জী, পৃষ্ঠা ১২

১৫। Assam District Gazetter, Vol V, Darrang ; B. C. Allen, 1905, page 110

কবোৱা বুলি প্ৰবাদ আছে।”^{১৬} পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ লেখাতো উপযুক্ত উক্তিৰ সমৰ্থন পোৱা যায়—“বাণ বজাৰ কাৰেং থকা সেই নগৰৰ নাম ভালুকপুং। তাৰপৰা অগ্নিগড়ৰে সৈতে একেকঠী ভোমোবাগুৰি টিলাত লগাই বন্ধোৱা গড় এটাৰ খণ্ডাছিগা একোভাগ এতিয়াও আছে।”^{১৭}

তন্ত্ৰ, পুৰাণ, মহাভাৰত আদিত উল্লেখিত কন্যাশ্ৰম, কদ্রপদ প্ৰভৃতি বৰ্তমানৰ ভোমোবাগুৰি পাহাৰত আছিল নে নাই তাক খাটাং কৈ কৈ দিব নোৱাৰি। তথাপি প্ৰচলিত কিম্বদন্তি, জনশ্ৰুতি সমূহৰ গুৰুত্ব একেবাৰে আওকাণ কৰিব নোৱাৰি। এইবোৰৰ প্ৰণালীবদ্ধ অধ্যয়ন অথবা গবেষণাই যে একোটা অঞ্চলৰ ইতিহাস ৰচনাৰ পথ ভালেখিনি সুগম কৰি দিয়ে তাক বোধহয় নক’লেও হ’ব।

তৃতীয় অধ্যায়

॥ আহোমৰ দিনত ভোমোবাগুৰি ॥

১৬। আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা গ্ৰন্থাৱলী, পৃষ্ঠা ৩৯১

১৭। অসমৰ বুৰঞ্জী, পৃষ্ঠা ১১ (পাদটীকা ৩)

মধ্যযুগত ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ ওচৰ-পাজৰৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ছয়োপাবৰ আটাইবোৰ ঠাই বিবিধ ঘটনাবে মুখৰ। বুৰঞ্জীবিদ ডঃ সূৰ্য কুমাৰ ভূঞাই মত প্ৰকাশ কৰিছে : সপ্তদশ শতিকাৰ আহোমৰ বুৰঞ্জী হ'ল আহোম-মোগলৰ সংঘৰ্ষৰ বুৰঞ্জী আৰু এই সংঘৰ্ষ ঘাইকৈ সংঘটিত হৈছিল দৰং আৰু কামৰূপ জিলাত। এইজনী বুৰঞ্জীবিদে জানিবলৈ দিছে যে অগ্ৰাণ্য বহুকেইখন ঠাইৰ লগতে শিঙৰি, ভবলী, চামধৰাও পাৰ্চী ভাষাৰ পুথিৰ লগতে অসমীয়া বুৰঞ্জীতো যুদ্ধৰ বৰ্ণনাবে মুখৰ।^{১৮} উত্তৰ পাৰৰ শিঙৰি, ভোমোবাগুৰি পাহাৰ, ভবলী নৈ, চামধৰা আৰু দক্ষিণপাৰৰ কলিয়াবৰ শিলঘাট, দুইমুনিশিলা, ভুবনকা, কামাখ্যা প্ৰভৃতি স্থানেই আছিল দুই শক্তিৰ যুঁজৰ নীৰৱ দৰ্শক। ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ অলপ পূবৰ ভবলী নৈ তথা তাৰ অনতিদূৰৰ চামধৰা নামৰ বিস্তৃত ভূখণ্ডই আছিল উক্ত সংঘৰ্ষৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ স্বৰূপ।

আজি কালি চামধৰা বুলিলে মানুহে ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰপৰা পূবলৈ এটা বিৰাট অঞ্চলক বুজে। কিন্তু আহোম যুগত ভোমোবাগুৰিৰ ওচৰৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ছয়োপাবক 'চামধৰা' নাম দিয়াৰ সাক্ষ্য ইতিহাসে সন্মত কৰে। 'দেওধাই অসম বুৰঞ্জী'ত আছে : "তিনিজনী ডাঙ্গৰীয়াক লুইতৰ দক্ষিণে চামধৰাত থাকিব দিলে, বৰবৰাক লুইতৰ দক্ষিণে, উত্তৰে পিক্‌চাইক গড়প্ৰাঞ্চি আওতাই থাকিব দিলে। পাচে বজাদেৱৰ আজ্ঞাবে ডৰে সকলো নিৰ্বন্ধেৰে আছিলে"^{১৯} বুৰঞ্জীবিদ ডঃ ভূঞাৰ লেখাত এই তথ্য অধিক স্পষ্ট : "তেজপুৰৰ সিপাৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰকো চামধৰা বোলা হৈছিল। বৰ্তমান শিলঘাট জাহাজঘাটৰ ওচৰত চামধৰা নামে গাওঁ আছে। আগৰ বুৰঞ্জীত তেজপুৰ নামৰ উল্লেখ পোৱা নাযায়। এই

১৮। Anglo Assamese Relations, 1st editions 1949, page-4

১৯। সম্পাদনা ডঃ সূৰ্য কুমাৰ ভূঞা, প্ৰথম সংস্কৰণ ১৯৩২, পৃষ্ঠা ৭৭

অঞ্চলক উত্তৰে-দক্ষিণে চামধৰা বোলা হৈছিল”।^{২০} বুৰঞ্জীবিদ সৰ্বানন্দ-
ৰাজকুমাৰে চামধৰা গড় দক্ষিণ পাৰে কলিয়াবৰপৰা জয়ন্তীয়া পাহাৰলৈ
যোৱাৰ কথা উল্লেখ কৰি গৈছে।^{২১}

ভোমোৰাগুৰি পাহাৰ আৰু ভৰলী নৈয়ে বেঢ়ি থকা হেতু সমব-
নিপুণ আহোম সেনানীয়ে চামধৰাক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান ৰূপে গণ্য কৰিছিল।
বুৰঞ্জীবিদ ডঃ ভূঞাই তেখেতৰ কেবাখনো গ্ৰন্থত চামধৰাৰ গুৰুত্বৰ কথা
নিৰ্দেশ কৰি গৈছে।^{২২} তেখেতে পাহাৰ আৰু নৈৰ সমন্বয়ত গঢ়ি উঠা
যুদ্ধ সম্পৰ্কীয় সা-সুবিধাৰ ফালৰপৰা মানাই নৈক প্ৰথম, গুৱাহাটীক
দ্বিতীয় আৰু চামধৰাক তৃতীয়স্থান দিছে।^{২৩} ডঃ ভূঞাই স্থানান্তৰত
আকৌ কৈছে: “চামধৰাই আছিল অসমীয়াৰ শেষ বণথলি আৰু ইয়াত
যদি কিবা প্ৰকাৰে ভৰি পিচলিবলৈ হ’ল, তেনেহলে ৰাজধানী গড়গাওঁৰ
ওচৰলৈ গোটেইখণ্ড ৰাজ্য শত্ৰুৰ কবলৰপৰা বক্ষা কৰা টান হৈ
পৰিছিল। সেইদেখি আহোমসকলৰ যুদ্ধ পন্থাৰ উদ্দেশ্য আছিল, কেউ-
ফালে কোঠ-বুৰজ, গড়প্ৰাঞ্চিৰে আবৃত হৈ থকা গুৱাহাটীত শত্ৰুক
চূড়ান্তভাৱে ধ্বংস কৰা, আৰু নোৱাৰিলে আকৌ এবাৰ চামধৰা গড়ত
যুঁজ কৰি চোৱা।”^{২৪}

প্ৰতাপ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্বকালত (খৃঃ ১৬০৩—১৬৪১) ভৰলী
নৈৰ পাৰত আহোম আৰু মোগলৰ প্ৰথম সংঘৰ্ষ সংঘটিত হয়। এই
যুদ্ধত মোগলে ছাউনি পাতিছিল ভৰলীৰ পাৰত আৰু আহোমৰ সমব-
সজ্জা আছিল তাৰ সামান্য পূবে, চামধৰাত। ১৬১৬ চনৰ ২৭ জানুৱাৰীৰ

২০। মীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ, প্ৰথম তালিকা, জুলাই ১৯৫৬ চন পৃষ্ঠা ৪১

২১। ভোমোৰাগুৰি পাহাৰ, “সুৰভি,” ২য় বছৰ, ১ম সংখ্যা

২২। Anglo Assamese Relations; pp. 4, 24, 263; লগতে
দ্রষ্টব্য: লাচিত বৰফুকন, পৃষ্ঠা ৪-৫; মীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ,
পৃষ্ঠা ৪১

২৩। Anglo Assamese Relations, page 24.

২৪। লাচিত বৰফুকন, পৃষ্ঠা ৫

দিনা (১৫৩৭ শকৰ মাঘৰ ১৫ তাৰিখ) ঢল পুৱাতে আমাৰ সৈন্যই
মোগলক আক্ৰমণ কৰে আৰু সিপক্ষৰ শোচনীয় পৰাজয় হয়। মোগলৰ
অনেক সৈন্য তথা সেনাপতি ধ্বংসপ্ৰাপ্ত হয়। তেওঁলোকৰ ঘাই সেনাপতি
চৈয়দ আবু বাবাকো আহোমৰ হাতত কটা যায়।^{২৫} এই যুদ্ধত
মোগলৰ ভালেমান সামগ্ৰী আহোমৰ হস্তগত হয়।

প্ৰতিবন্ধাৰ ফালৰপৰা চামধৰাৰ গুৰুত্ব কিমান হ’ব পাৰে স্বৰ্গদেৱে
এই যুদ্ধৰপৰা ভালদৰে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। সেয়েহে যুদ্ধ-জয়ৰ
পৰবৰ্তী বছৰতে অৰ্থাৎ ১৫৩৮ শকৰ মাঘ মাহত ৰজাই ভোমোৰাগুৰি
পৰ্বতৰপৰা চামধৰালৈকে গড় নিৰ্মাণ কৰায়। তামুলী ফুকনে কৈছে:
“লুইতৰপৰা পৰ্বতলৈকে দক্ষিণ পাৰে চামধৰা গড় বন্ধালে।”^{২৬}
‘অসম বুৰঞ্জী’ৰ ভাষ্য চাওক: “সেইবেলা মহাৰাজদেৱে আপুনি চামধৰা
গৰ বান্ধিলে। মূৰকৈ দিছিল ভঙাবী চেটিয়াক। লুইতৰপৰা দক্ষিণলৈ
ভয়বাগুৰিলৈ, উত্তৰে লুইতৰপৰা চামধৰা পৰ্বতত লগাই।”^{২৭}
“সাতশৰী অসম বুৰঞ্জী’য়ে যুদ্ধ জয় তথা গড় নিৰ্মাণ সম্পৰ্কে ধুনীয়াকৈ
কৈছে: “ৰাজাদেৱে বোলে, এই ঠাই খানি সামান্য নহয়। তাকে
আশ্ৰয় কৰি যে ডাঙ্গৰ শত্ৰু জিনা গ’ল। আতে গড় এটি কৰিলেহে
ভাল। এই বুলি ছুৱলীয়া মানুহ আনি হাকণি দাকণিবপৰা লুইতলৈ
১০,০০০ মাটি, শিমলুগুৰিবপৰা দিৰ্জোলৈ ৩,০০০ মাটি, আতে আলিটো
হেনকৈ গড়টি বন্ধালে ত্যাওঁলাঙ্গু গোহাঞিক মূৰকৈ দি।”^{২৮}

চামধৰাত গড় নিৰ্মাণৰ বাবে ‘মূৰকৈ দিছিল’ ‘অসম বুৰঞ্জী’ৰ মতে
ভঙাবী চেটিয়াক আৰু ‘সাতশৰী অসম বুৰঞ্জী’ৰ মতে ত্যাওঁলাঙ্গু

২৫। Anglo Assamese Relations, Page 263; অসম বুৰঞ্জী
সম্পাদনা: ডঃ স্বৰ্ণ কুমাৰ ভূঞা (সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰৰ), ২য় সংস্কৰণ,
পৃষ্ঠা ৪৯-৫০; বেণুধৰ শৰ্মা: দ্বৰবীণ, ১ অক্টোবৰ, ১৯৫১, পৃষ্ঠা-১৩

২৬। আসাম বুৰঞ্জী পুথি, পৃষ্ঠা-৩২

২৭। অসম বুৰঞ্জী (সুকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰৰ), পৃষ্ঠা ৫০

২৮। সম্পাদনা: ডঃ স্বৰ্ণ কুমাৰ ভূঞা, ৩য় সংস্কৰণ ১৯৬৯; পৃষ্ঠা ৮২

গোহাঞিক। আমি ভাবোঁ এই ছয়োটা নাম একেজন ব্যক্তিকে। তেওঁ হ'ল ভণ্ডাবী চেটিয়া বা ভণ্ডাবী গোহাঁই। পৰবৰ্তী অধ্যায়তো এওঁৰ বিষয়ে কিছু আলোচনা কৰা হৈছে।

প্ৰতাপ সিংহৰ ৰাজত্বৰ শেষৰ কালে অৰ্থাৎ ১৫৬০ শকৰ যুদ্ধৰ পিছত মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাইও সম্ভৱতঃ এই গড় পুনৰ্নিৰ্মাণ কৰিছিল। এই প্ৰসঙ্গত 'অসম বুৰঞ্জী' প্ৰদত্ত তথ্য এনে ধৰণৰঃ "সেই বোলা মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাএ চামধৰাপৰা হাকণি দাকণি পৰ্বতত লগাই বৰকৈ গড় বান্ধিলে।"^{২৯}

ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰপৰা বন্ধা এই গড়টিৰ গুৰুত্বৰ বিষয়ে অসমৰ আটাইবোৰ বুৰঞ্জীতে বিস্তৃত বৰ্ণনা পোৱা যায়। মোগলৰ আক্ৰমণৰ ক্ষেত্ৰত আহোম ৰাজত্বৰ অন্তিম তৰংগলৈকে প্ৰতিবন্ধাৰ বাবে ই আছিল এক শক্তিশালী আহিলা। বুৰঞ্জী-বিশাৰদ ড° সূৰ্য কুমাৰ ভূঞাই এঠাইত এই গড়ৰ প্ৰসঙ্গত কৈছেঃ "বৰ্তমান তেজপুৰৰ ওচৰত অলপ উজনিত ভোমোবাগুৰি পৰ্বত। তাৰ ওপৰত দুৰ্জয় গড় আছিল, সেই গড়ৰ নাম চামধৰা গড়।"^{৩০}

দুৰ্ভাগ্যবশতঃ ইতিহাস খ্যাত এই গড়টি আজি প্ৰায় ধ্বংসৰ গৰাহত। ভালেমান ঠাইত ই নিশ্চিহ্ন হৈ গৈছে। অসমত ইতিহাসৰ সন্দৰ্ভবাজিয়ে যে উপযুক্ত যত্ন কিম্বা আদৰ নাপায় এই কথা কাৰো অবিদিত নহয়। সেয়েহে অসম সাহিত্য সভাৰ বুৰঞ্জী শাখাৰ অষ্টম অধিৱেশনৰ (ডিব্ৰুগড়, এপ্ৰিল, ১৯৪৭) সভাপতি বুৰঞ্জীবিদ সৰ্বানন্দ ৰাজকুমাৰে নিজৰ অভিভাষণত হুখ কৰি কৈছিলঃ "অসম বুৰঞ্জী-সম্ভাৰেবে চহকী। ইয়াৰ প্ৰত্যেকটি ধূলি-কণাতে ঐতিহাসিক ঘটনা জড়িত। এই ঐতিহাসিক ঘটনাবিলাকৰ বুজ লওঁতাৰ সংখ্যা

২৯। অসম বুৰঞ্জী, পৃষ্ঠা ৬২-৬৩। "হাকণি দাকণি" সম্পৰ্কত বিস্তৃত আলোচনাৰ বাবে ৬ষ্ঠ অধ্যায় দ্ৰষ্টব্য।

৩০। মীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ; পৃষ্ঠা ৪১, লগতে দ্ৰষ্টব্য: Atan Bura Gohain and His Times, 1st Edition 1957, pp. 24-25

কিন্তু অতি তাকৰ।.....চীনৰ প্ৰাচীৰ পৃথিবীত জনাজাত কিন্তু চামধৰা গড় অসমত জনাজাত নহয়।"^{৩১}

প্ৰতাপ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনৰ উক্ত যুদ্ধ তথা গড় নিৰ্মাণৰ বিষয়ে আমাৰ ইতিহাস সমূহৰ উপৰিও তিনিখন শিলৰ ফলিতো খোদিত হৈ বৈছে। আটাই কেইখন ফলি বৰ্তমানৰ ভোমোবাগুৰি পাহাৰতে পোৱা গৈছে। ফলি কেইখনৰ বিষয়ে পৰবৰ্তী অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হৈছে।

জয়ধ্বজ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনত (খৃঃ ১৬৪৮-১৬৬৩) নবাব মীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ এটি সুপ্ৰসিদ্ধ ঘটনা। এওঁ পশ্চিম ফালৰপৰা প্ৰচণ্ড প্ৰতাপেৰে অগ্ৰসৰ হৈ আহি ১৬৬২ চনৰ ২৬ ফেব্ৰুৱাৰীত শিমলুগুৰিৰ দুৰ্গ অধিকাৰ কৰাত চামধৰা গড়ৰ সৈন্য পলাই গুচি যায়। জয়ধ্বজ সিংহ নামৰূপৰ পৰ্বতলৈ পলাই যোৱাত একে বছৰে ১৭ মাৰ্চ তাৰিখে মীৰজুমলাই গড়গাওঁ দখল কৰে।^{৩২} ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ ওপৰত অৱস্থিত গড়টোৱে কিন্তু তেতিয়াও আহোম সৈন্যক পূৰ্বৰ দৰে সহায় কৰিছিল। উত্তৰ-দক্ষিণ উভয় কূলৰ পাহাৰ যিদৰে গড়েৰে আগুৱা আছিল তাকে দেখি প্ৰবীণ সৈন্যাধ্যক্ষ স্বয়ং মীৰজুমলাই বিস্ময় মানিছিল।^{৩৩}

ভোমোবাগুৰি অঞ্চলৰ গুৰুত্ব জয়ধ্বজ সিংহই উপলব্ধি নকৰাকৈ থকা নাছিল। সেয়েহে তেওঁৰ দিনতে সৃষ্টি হৈছিল "ভোমোবাগুৰি আলিৰ।"^{৩৪} এই আলিৰ চিন আজিও বিলুপ্ত হোৱা নাই।

জয়ধ্বজ সিংহৰ মৃত্যুৰ পিছত চক্ৰধ্বজ সিংহ (খৃঃ ১৬৬৩-১৬৬৯)

৩১। অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণাৱলীঃ বুৰঞ্জী; সকলন-সম্পাদনঃ—
অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা আৰু যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী, ১৯৬১ চন,
পৃষ্ঠা ১১৮।

৩২।

৩৩। Dr. S. K. Bhuyan : Studies in the History of Assam, 1st Edition July, 1965, page-148.

৩৪। কাশীনাথতামুলী ফুকন : আসাম বুৰঞ্জি পুথি, ১৯০৬; পৃষ্ঠা ৩৮-৩৯; E. Gait : A History of Assam, page-144

আহোমৰ বজা হয়। এওঁৰ বাজতৰ প্ৰায় আটাইখিনি সময় মোগলৰ সতে সংঘৰ্ষত লিপ্ত হৈ থাকোঁতেই অতিবাহিত হয়। এওঁৰ সুনিপুণ বৰফুকন লাচিতো মোগল সৈন্যক গুৱাহাটীত শোচনীয় ভাবে পৰাস্ত কৰাৰ কাহিনী সৰাৰে বিদিত। যুদ্ধখন গুৱাহাটীত সংঘটিত হলেও দূৰদৰ্শী সম্ৰাট চক্ৰধ্বজসিংহই চামধৰাৰ গুৰুত উপেক্ষা কৰা নাছিল। প্ৰতিবন্ধা ব্যৱস্থা নিকপকপীয়া কৰাৰ উদ্দেশ্যে বজাই চামধৰা গড় পুৰ্ণ নিৰ্মাণ কৰি লৈছিল।^{৩৫}

ওপৰোক্ত ঘটনাৰাশি বিশ্লেষণৰপৰা দেখা যায় যে বহিঃ শত্ৰুৰ লগত যুঁজিবলৈ তথা আক্ৰমণ প্ৰতিহত কৰিবলৈ ভোমোৰাগুৰি পাহাৰকে ধৰি চামধৰা অঞ্চলটো এক সুবিধাজনক ঠাই আছিল। মোগলৰ সতে হোৱা আটাই কেইটা সংঘৰ্ষৰ সময়তে ব্যস্ত হৈ পৰিছিল এই ভূখণ্ড। প্ৰকৃতি প্ৰদত্ত পাহাৰ আৰু মানুহে সজা গড়ৰ সুবিধা লৈ আমাৰ সেনানীয়ে সাহসেৰে সমুখ সমৰত বণ দিব পাৰিছিল।

চতুৰ্থ অধ্যায়

॥ ভোমোৰাগুৰি পাহাৰৰ শিলালিপি
আৰু অন্যান্য ভাস্কৰ্য ॥

ভোমোবাগুৰি পাহাৰত এতিয়ালৈকে তিনিখন শিলালিপি আমাৰ দৃষ্টিগোচৰ হৈছে। ইয়াৰে প্ৰথম দুখন ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ উত্তৰ পূব কোণত যথেষ্ট নামনিত চৰকাৰবদ্বাৰা সংৰক্ষিত বনাঞ্চলত থিয়কৈ পুতি থোৱা চাৰি শিৰীয়া শৈলস্তম্ভ বিশেষৰ ছফালে খোদিত। এই স্তম্ভটি ১'১৫ মিটাৰ ওখ, ৩৬ ছেণ্টিমিটাৰ বহল আৰু ২৩ ছে: মি: ডাঠ। স্তম্ভৰ সমূখৰ ফালে ১৩ শাৰী আখৰত প্ৰথমখন ফলি, সোঁফালে ৬ শাৰী আখৰত দ্বিতীয়খন ফলি আৰু বিপৰীতফালে একেবাৰে মূৰত এটি ধুনীয়া পছম ফুল কটা আছে। ফলি দুখনৰ পাঠ পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে ১৯১৬ চনতে উদ্ধাৰ কৰি “চামধৰা গড়ৰ গদ্য” নাম দি ‘আলোচনী’ৰ ৭ম বছৰ ১২ শ সংখ্যাত প্ৰকাশ কৰিছিল।^{৩৬} ‘পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী বচনাৱলী’ত আছে, “এই পৰ্বতত দুছটা শিলত তলত দিয়া ফলি দুখন কটা আছে”।^{৩৭} দবাচলতে গোস্বামীদেৱে পাঠ উদ্ধাৰ কৰি যোৱা ফলি দুখন আমি ওপৰত কোৱাৰ দৰে একেটা শৈলস্তম্ভৰে ছফালে খোদিত কৰাহে। পণ্ডিত গোস্বামীয়ে তেখেতৰ ‘আলোচনী’ৰ মূল প্ৰবন্ধত “এছটা শিল” লেখিছিল নে “দুছটা শিল” লেখিছিল আমি উক্ত প্ৰবন্ধ পঢ়িবলৈ নোপোৱা বাবে ক’ব নোৱাৰিলোঁ।

৩৬। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী বচনাৱলী, : অসম সাহিত্য সভা, পৃষ্ঠা-২৭১-২৭৪ ; ড° মহেশ্বৰ নেওগ : প্ৰাচ্য শাসনাৱলী, পৃষ্ঠা-১৮-১৯ (ভূমিকা)। বচনাৱলী’ৰ ২৫৭ পৃষ্ঠাত আছে যে গোস্বামীদেৱৰ উক্ত পাঠ ৮ ম বছৰ, ১২ শ সংখ্যা ‘আলোচনী’ত প্ৰকাশ পাইছিল। ৮ ম বছৰৰ ‘আলোচনী’খিনি আমি চোৱাৰ সুবিধা পাইছিলোঁ। তাত উপযুক্ত ফলিৰ পাঠ দেখা নাপালোঁ। গতিকে ড° নেওগে ‘প্ৰাচ্য শাসনাৱলী’ত লেখাৰ দৰে ৭ ম বছৰৰ ‘আলোচনী’ত প্ৰকাশ পোৱা বুলি ধৰিলোঁ।

৩৭। দ্ৰষ্টব্য : পৃষ্ঠা-২৭১।

তলত গোস্বামীদেৱে উদ্ধাৰ কৰি যোৱা ফলি দুখনৰ পূৰ্ণ পাঠ দিয়া হ'ল। পণ্ডিত গোস্বামীদেৱৰ পাঠ অথবা ড° নেওগৰ 'প্ৰাচ্য শাসনাৱলী'ৰ পাঠতো শাৰী বিভাজন দেখুওৱা হোৱা নাই।

ইয়াৰ শাৰী বিভাজন নাবায়ণ দাসৰ।^{৩৮}

প্ৰথম ফলি :

- ১। ৮৭ স্বস্তি সমুদ্ভূত
- ২। কলা কলিত কলে
- ৩। বব নানাগুণ গ্ৰা
- ৪। ম-বিশ্ৰাম-ধাম-প্ৰচণ্ড
- ৫। প্ৰতা পানল-তাপিত ভূ
- ৬। প চূড়ামণিসেখৰ শ্ৰীশ্ৰী
- ৭। স্বৰ্গনাবায়ণদেৱ-বিসম-স
- ৮। মৰ-বিজয়িনঃ
- ৯। শ্ৰীভগাবি গোসাই
- ১০। লাঙ্গি-পৌ গোসাই ববফু
- ১১। কন নায়সলিয়াৱাই চামধ
- ১২। বা সিমা কৰি হাকণি দাকণি
- ১৩। লৈ গঢ় সক ১৫৩৮।

ফলিত উল্লেখিত স্বৰ্গনাবায়ণ যে বুদ্ধি স্বৰ্গনাবায়ণ বা প্ৰতাপ সিংহই তাক বোধহয় বহলাই নক'লেও হ'ব।

“শ্ৰীভগাবি গোসাই” কোন? ‘গোসাই’ শব্দৰপৰা যে পববৰ্তী কালত ‘গোহাঁই’ আৰু ‘গোহাঁঞি’ শব্দ পোৱা গৈছে সেই সম্পৰ্কত বোধহয় বিস্তৃত ব্যাখ্যাৰ প্ৰয়োজন নহ'ব। আমি ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰি অহা, চামধবা গড় নিৰ্মাণ প্ৰসঙ্গত ‘অসম বুৰঞ্জী’ত পোৱা ভগাবী চেটিয়াই

৩৮। সাপ্তাহিক মহাজাতি, ২২ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৭৬ চন; “শোণিতপুৰীয়া সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা,” দৰং মহাবিদ্যালয় আলোচনী, ১৯৭৫-৭৬ চন।

হৈছে ভগাবি গোহাঁই। পুত্ৰসকলৰ অপকৰ্মৰ বাবে এওঁক স্বৰ্গদেৱে (অৰ্থাৎ প্ৰতাপসিংহই) সপুত্ৰে বধ কৰাৰ আদেশ দিয়ে। আথেক গোহাঁইৰ বিচাৰৰ সহায়ত ভগাবী গোহাঁয়ে “তিতা গছৰ আগো তিতা গুৰিয়ো তিতা” বুলি কৈ আথেকৰ লগতে তেওঁৰ জীয়েকৰো প্ৰাণদণ্ডৰ বাবে স্বৰ্গদেৱক পৰামৰ্শ দিছিল। এতিয়া পুত্ৰসকলৰ অপকৰ্মৰ বাবে তেওঁ-লোকক শাস্তি বিহা উচিত বুলি কৈ ভগাবী গোহাঁয়ে যেতিয়া নিজ জীৱনটো বন্ধাৰ বাবে বজাৰ অনুগ্ৰহ বিচাৰিছিল তেতিয়া বজাই ভগাবী গোহাঁয়ে আথেকৰ ক্ষেত্ৰত দিয়া যুক্তিকে আগবঢ়াই তেওঁক সপুত্ৰে বধৰ আদেশ দিয়ে।^{৩৯} ফলিত কোৱা লাঙ্গিপৌ গোসাই ববফুকন হৈছে লাঙ্গি পানীসিয়া ববফুকন।^{৪০} প্ৰতাপ সিংহই সৃষ্টি কৰা ববফুকন বাব পোন প্ৰথম বাবৰ বাবে এওঁক দিয়া হৈছিল আৰু কলিয়াববৰ পশ্চিমৰ অঞ্চলটোৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হৈছিল।^{৪১} নায়সলিয়াৱাই হ'ল আবাই বৰজনা গোহাঁই।^{৪২}

ফলিৰপৰা জনা যায় যে প্ৰতাপসিংহ স্বৰ্গদেৱে ১৫৩৭ শকত মোগলক পৰাভূত কৰাৰ পববৰ্তী বছৰতে অৰ্থাৎ ১৫৩৮ শকত বা ১৬১৬ খৃষ্টাব্দত চামধবাৰ পৰা হাকণি দাকণিলৈ গড় নিৰ্মাণ কৰে। গড় নিৰ্মাণৰ দায়িত্বত প্ৰধানকৈ ভগাবী গোহাঁই আছিল। বাকী দুজন বিষয়া তেওঁৰ সহযোগী আছিল বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি।

দ্বিতীয় ফলি অৰ্থাৎ স্তম্ভৰ সোঁফালে খোদিত ৬ শাৰীয়া ফলিখনৰ পাঠ :—

- ১। শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ নাৰা
- ২। যন জয় জয়
- ৩। শ্ৰীফুলুঙ গোসাই

৩৯। অসম বুৰঞ্জী, পৃষ্ঠা - ৬৪

৪০। E. gait : A history of Assam, page-112

৪১। ড° মহেশ্বৰ নেওগ : প্ৰাচ্য শাসনাৱলী, পৃষ্ঠা - ১২ (ভূমিকা)

৪। শ্রী কুলুতা গো

৫। সাই শ্রীজছ ব

৬। কৰা জয় হল।

ফলিত উল্লেখিত বিষয়া সকলৰ সঠিক পৰিচয় বুৰঞ্জীত পাবলৈ নাই। গোস্বামীদেৱে পাঠৰ আলোচনা প্ৰসঙ্গত এওঁলোকৰ পৰিচয় প্ৰদান কৰিবলৈ প্ৰযত্ন কৰিছে। তেখেতে ধাৰণা কৰাৰ দৰে এওঁলোক বিশেষ ডাঙৰ বিষয়া নাছিল গুণে বুৰঞ্জীত এওঁলোকৰ নাম নথকাটোকে আমি মানি লৈছোঁ।^{৪২} তথাপি যুদ্ধত তেওঁলোকে প্ৰদৰ্শন কৰা নৈপুণ্যৰ কথা ফলিয়ে স্পষ্টভাৱে কৈছে।

ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰ দক্ষিণাংশত গড়কাপ্তানি বিভাগৰ বাস্তৱ দাঁতিতে ১৫০ ফুটমান ওখত এটা বিয়োগোম শিলৰ গাত তৃতীয়খন ফলি কটা আছে। ১৯৭৬ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহত দৰং কলেজৰ অধ্যাপক নাৰায়ণ দাস আৰু বৰ্তমান লেখকে অন্তৰ্ভুক্ত দুজন সহকৰ্মীৰ সহযোগত এই ফলিৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰে।^{৪৩} সেই সময়ত শিলটোলৈ যোৱাটো ভীষণ কষ্টসাধ্য আছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ২য় দলঙৰ আধাৰ-শিলা এই শিলৰ নামনিতে স্থাপন কৰাৰে পৰা সম্প্ৰতি তালৈ যোৱাটো যথেষ্ট সুগম কৰি তোলা হৈছে।

ফলি থকা শিলটোত উঠিলেই তাৰ গাত থকা ২৬ টা সৰু সৰু গাঁত দৃষ্টিগোচৰ হয়। এই গাঁত শাৰী উত্তৰৰ পৰা দক্ষিণলৈ পৰিব্যাপ্ত। সম্ভৱতঃ থিয় শিলটোলৈ লেখাৰ উদ্দেশ্যে অহা যোৱা কৰিবলৈ গাঁত কেইটাত খুটি পুতি লোৱা হৈছিল। গাঁত লানিৰ অন্তত পাঠ আৰম্ভ হৈছে। ফলিখন দুই ভাগত বিভক্ত। প্ৰথম ভাগত চাৰি শাৰী ডাঙৰ আখৰ। দ্বিতীয় ভাগত প্ৰথম ভাগৰ পথালিকৈ, ইয়াতকৈ সৰু ছাৰী আখৰ। প্ৰথম ভাগৰ দৈৰ্ঘ্য ১'১০ মিঃ, প্ৰস্থ ৫৬।

৪২। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী বচনাৱলী, পৃষ্ঠা-২৭৩

৪৩। দৈনিক অসম, ২৬ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৭৬ চন; সাপ্তাহিক মহাজাতি, ২২ ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৭৬ সহকৰ্মী দুজন হ'ল ড° আনন্দ মোহন মুখোপাধ্যায় আৰু পূৰ্ণেশ্বৰ নাথ।

ছেঃ মিঃ, দ্বিতীয়ভাগ অৰ্থাৎ সৰু ছোৱাৰ দৈৰ্ঘ্য ৫৪ ছেঃ মিঃ, প্ৰস্থ ১৪ ছেঃ মিঃ। ডাঙৰ আখৰৰ গড় আয়তন ১০ ছেঃ মিঃ, সৰু আখৰৰ গড় ৬ ছেঃ মিঃ।

ফলিৰ পূৰ্ণ তথ্য শুদ্ধ পাঠ এই—^{৪৪}

১। স্বস্তি শ্রীশ্রীসকলম

২। স্বলালয় স্বৰ্গনাৰায়

৩। ন দেৱ আগে যৱনক নিপা

৪। ত কৰি পাচে পৰ্বত কাটি গড়

৫। শ্রীভগুৰি গোসাই কৰি

৬। লেস্ত। শক ১৫৩৮^{৪৫}

এইদৰে পাঠ নিৰ্ণয় কৰাৰ পিছত আমি আমাৰ শিক্ষাগুরু, ড° মহেশ্বৰ নেওগ দেৱৰ মতামত বিচাৰিছিলোঁ। তেখেতৰ মতে, “..... ‘সকল মঙ্গলালয়’ পাঠ বোধহয় ঠিকেই আছে...। ‘কবিলেস্ত’টোতহে মোৰ সন্দেহ হৈছে। ‘কবিলে’ বা ‘কবিলন্ত’ (সম্ভৱতঃ প্ৰথমটোহে) হ’লে ভাল আছিল”^{৪৫}

প্ৰতাপ সিংহ স্বৰ্গদেৱে ১৫৩৭ শকত ‘জবন’ অৰ্থাৎ মোগলক পৰাস্ত কৰি পৰবৰ্তী বছৰত পৰ্বত কাটি অৰ্থাৎ ভোমোবাগুৰি পৰ্বত কাটি চামধৰালৈ গড় বন্ধাৰ সংবাদ এই ফলিত বিধৃত হৈছে। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় ফলিত সন্নিৱিষ্ট তথ্যৰ সৈতে এই ফলিৰ ব্যাখ্যা নিস্পৰোজন। মোগল বিজয়, গড় নিৰ্মাণ আদি বিষয়ত পৰম্পৰে পৰম্পৰৰ পৰিপূৰক। সন্নিৱিষ্ট তথ্যৰ ফালৰপৰা শাসন বাজিয়ে আমাৰ মনত পেলাই দিয়ে

৪৪। মূলৰ পাঠ :— ১। স্বস্তি শ্রীশ্রীসকলম, ২। স্বলালয় স্বৰ্গনাৰায়, ৩। ন দেৱ আগে জবনক নিপা, ৪। ত কৰি পাচে পৰ্বত কাটি গড়, ৫। শ্রীভগুৰি গোসাই কৰি ৬। লেস্ত। শক ১৫৩৮

৪৫। আমাৰ ২৭।২।৭৬ ইং তাৰিখৰ চিঠিৰ উত্তৰত ১৪ মাৰ্চ, ১৯৭৬ তাৰিখে দিয়া চিঠিৰ পৰা।

অসমীয়া লিপিৰ প্ৰথম ফলি ১১২৭ শকৰ 'কানাই বৰলী বোৱা শিলৰ তুবন্ধ কয়ৰ ফলি' আৰু ১৫৮৯ শকৰ বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইৰ বণজয়ৰ শিলৰ ফলিলৈ।^{৪৬} এই লানি ফলিত "যুদ্ধৰ শেষত বিজয়ী বীৰে গোবৰেবে বণ-জয় ঘোষণা কৰিছে।"^{৪৭}

অকল খোদিত পাঠৰ বাবেই যে আলোচিত ফলিখনি মূল্যবান এনে নহয়। ইয়াৰ কাষতে তিনিখন চিত্ৰ আৰু এখন নক্সা অঁকা আছে। প্ৰথম চিত্ৰত এটা ড্ৰেগন আৰু এটা হাতীৰ যুঁজ দেখুওৱা হৈছে। দ্বিতীয়খনত এটা বাঘ আৰু তৃতীয় খনত বাঘ এটাই হৰিণ এটাৰ নেজত কামুৰি ধৰাৰ দৃশ্য দৰ্শিত হৈছে। প্ৰথম চিত্ৰত আহোমৰ ৰাজকীয় প্ৰতীক পাখি থকা সিংহ বা ড্ৰেগনৰ অঙ্কণ মনকৰিবলগীয়া। তৃতীয় চিত্ৰখনিৰ কাষতে নক্সা এখনি অঙ্কিত হৈছে। ই এঘাৰ ডাল সৰল ৰেখাৰ দ্বাৰা বিভক্ত এখনি আয়তক্ষেত্ৰাকাৰ। নক্সাৰ দৈৰ্ঘ্য ৮৯ ছেঃ মিঃ, প্ৰস্থ ৩৮ ছেঃ মিঃ। আহোম মোগলৰ সংগ্ৰামৰ সংবাদ সন্নিৱিষ্ট শাসন খনিত চিত্ৰ সমূহৰ দ্বাৰা কি ইঙ্গিত কৰা হৈছে বাস্তৱিকতে চিন্তাৰ বিষয়। প্ৰথম চিত্ৰৰ ড্ৰেগন আৰু হাতীৰ যুঁজে দুই শক্তিৰ সংগ্ৰামৰ ইঙ্গিত দান কৰা বুলি অনুমান কৰাৰ স্থল নথকা নহয়। চিত্ৰ সমূহৰ তাৎপৰ্য ব্যাখ্যাৰ ভাৱ যোগ্যজনলৈ এৰি আমি মাত্ৰ এঘাৰ কথাৰে আঙুলিয়াব বিচাৰিছোঁ। বিশ্বনাথৰ উমা-টুমনিৰ প্ৰতাপ পুৰৰ ৰজা প্ৰতাপ সিংহৰ দিনৰ যি শিলালিপি আছে তাতো চক্ৰবেহু, বাঘখেল বা পাখাখেলৰ ঢাল কটা আছে বুলি শুনা যায়।^{৪৮} উমা টুমনিৰ ফলিত খোদিত নক্সাৰ লগত আলোচিত ফলিৰ চিত্ৰ আৰু নক্সাৰ কিবা সম্পৰ্ক থাকিব পাবে নেকি?

৪৬। কামৰূপ শাসনাৱলী, পৃষ্ঠা [৪৪] ; প্ৰাচ্য শাসনাৱলী-পাঠ-১, ভূমিকা-১৪ আৰু পাঠ-৬, ভূমিকা - ২০

৪৭। প্ৰাচ্য শাসনাৱলী, ভূমিকা - ১-২

৪৮। আনন্দচন্দ্ৰ আগৰৱালা গ্ৰন্থাৱলী ; পৃষ্ঠা-৩২৬ ; পবিত্ৰ অসম (২য় সংস্কৰণ) পৃষ্ঠা :- ১৮৫

বৰ্তমানলৈ প্ৰাপ্ত আহোম যুগীয় শৈলিলিপি কিম্বা তাম্ৰলিপিৰ ভিতৰত আলোচিত লিপিটো প্ৰাচীনতম। ইয়াৰ পূৰ্বৰ শৈলিলেখতো অসমীয়া গদ্যৰ আভাস সাধাৰণভাৱে পোৱা গৈছে। ১১৫৪ শকৰ আমবাৰী শিলালিপি আৰু ১২৮৪ শকত খোদিত গাছতল স্তম্ভ লিপিৰ ভাষাই সাধাৰণভাৱে হলেও অসমীয়া গদ্যৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে^{৪৯}। কিন্তু স্পষ্ট অসমীয়া গদ্যৰ নিদৰ্শন পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে ইয়াতেই পোৱা গৈছে। এতেকে প্ৰাচীন অসমীয়া গদ্য-ৰীতিৰ নমুনা স্বৰূপে আলোচিত ফলিকেইখনৰ গুৰুত্ব সহজে অনুধাবন কৰিব পাৰি। আকৌ, অসমীয়া লিপিৰ বিকাশ অথবা ইতিহাস অধ্যয়নৰ বেলিকাও ভোমোবাগুৰিৰ শিলালিপি কেইখনিৰ বৰঙণিৰ কথা নকৈ দোহৰাব সৰু নাই।

ভোমোবাগুৰি পৰ্বতত থকা অন্যান্য ভাস্কৰ্যৰ বিষয়েও সামান্য উল্লেখ কৰা যাওক। প্ৰসঙ্গতঃ "তেজপুৰৰ প্ৰায় সকলোবিলাক পৰ্বতত আগৰ দিনৰ মঠ-মন্দিৰ বিলাকৰ ধ্বংসাৱশেষৰ চিন দেখিবলৈ পোৱা যায়"^{৫০} বোলা কথাৰ পোনতে আমাৰ মনলৈ আহে। ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰ ওপৰত শিলৰ খটখটিৰে এটি পুখুৰী থকাৰ সংবাদো একে লেখকৰ লেখাত পোৱা যায়।^{৫১} দৰাচলতে তৃতীয় ফলি খোদিত শিলৰ সামান্য আতৰত ডাঠ হাবিৰ মাজত পৰ্যাপ্ত পৰিমাণৰ শিলৰ ভগ্নাৱশেষ পৰি থকা আমি দেখিবলৈ পাইছোঁ। বিশেষ বৈশিষ্ট্য পূৰ্ণ আহিলা অৱশ্যে আমাৰ চকুত পৰা নাই। স্থানীয় লোকে কিন্তু শিলৰ আট্টালিকা তথা মন্দিৰৰ ভগ্নাৱশেষ আৰু অন্য এখন শিলা লিপি থকাৰ কথা বিশ্বাস কৰি আহিছে। সঠিক অনুসন্ধানৰ ফলত পৰ্বতৰ ওপৰত আৰু কিবা

৪৯। দ্ৰষ্টব্য : "আমবাৰীৰ শিলালিপিখন"-ড° প্ৰতাপ চন্দ্ৰ চৌধুৰী, অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, ২৮ শ বছৰ, ১ ম সংখ্যা, ১৮৯৩ শক। একে লেখকৰে "ভাৰতৰ সংশ্লেষিত সংস্কৃতিৰ অসমৰ দান," ঐ, একত্ৰিংশ বছৰ, অসম সংখ্যা, জুন-১৯৭৪

৫০। আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা গ্ৰন্থাৱলী, পৃষ্ঠা-৩২৫

৫১। আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা গ্ৰন্থাৱলী, পৃষ্ঠা-৩১০

ঐতিহাসিক গুরুত্ব সম্পন্ন সমল উদ্ধাৰ হোৱাৰ সম্ভাৱনা সমূলি আওকাণ কৰিব নোৱাৰি।

শৈল লিপি কেইখনৰ সংৰক্ষণ :

শিলালিপি কেইখনৰ সংৰক্ষণৰ সম্পৰ্কত ক'বলগীয়া অনেক আছে। প্ৰথম ফলিছখন যিটো স্তম্ভত কটা আছে বক্ষণাবেক্ষণৰ অভাৱত তাৰ অৱস্থা পুতৌলগা হৈ পৰিছে। ব'দ-বৰষুণৰ ফলত ইয়াৰ অক্ষৰ বাজি বহু পৰিমাণে অস্পষ্ট হৈ পৰিছে। সময়ৰ অগ্ৰগতিৰ লগে লগে ই যে ক্ৰমশঃ ক্ষয়প্ৰাপ্ত হৈ যাব তাত বিন্দু মাত্ৰও সন্দেহ নাই। প্ৰকৃতিৰ অত্যাচাৰতকৈ মানুহৰ অত্যাচাৰ ইয়াৰ ওপৰত অনেক গুণে অধিক। স্থানীয় লোকে অস্ত্ৰ ধৰোৱা শিলা হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰি অহাৰ ফলত ই ওপৰৰপৰা বহুলাংশে ক্ষয়প্ৰাপ্ত হৈ আহিছে। বিপৰীত ফালে একেবাবে মূৰত কটা পদ্মৰ প্ৰায় আধা এনেভাবে শেষ হৈছে। বন বিভাগৰ ফালৰপৰা তাঁৰ কাঁইটৰ বেৰ দিয়া হৈছে যদিও এই ব্যৱস্থাই স্তম্ভটিক অত্যাচাৰৰপৰা সমূলি ৰক্ষা কৰিব পৰা নাই। তাৰ বাদেও তাঁৰ কাঁইটে আবৰা ঠাই থিনিৰ ভিতৰত স্তম্ভটিৰ চাৰিওফালে এনেকৈ হাবি জংঘলে ঘেৰি ধৰিছে যে তাক অধ্যয়নকাৰী বা গবেষকে সহজে চাব নোৱাৰে। কেৱল দা-কটাৰী ধৰাবলৈ যোৱা মানুহৰহে তাত প্ৰবেশ সহজসাধ্য আৰু সম্ভৱপৰ।

তৃতীয় খন ফলি খোদিত শিলটোলৈ যোৱাটো আগতে বহু পৰিমাণে কষ্ট সাধ্য আছিল যদিও ইয়াৰ নামনিত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দ্বিতীয় দলঙৰ আধাৰ-শিলা স্থাপনৰ সময়ত অস্থায়ীভাৱে হাবি কাটি এক প্ৰকাৰ বাট উলিয়াই দিয়া হৈছে। তাৰ বাহিৰে ইয়াত কোনো সংৰক্ষণ ব্যৱস্থা কৰা হোৱা নাই। লোকচক্ষুৰ আঁৰত থকা হেতু ইয়াত ব'দ-বৰষুণৰ বাহিৰে মানুহৰ অত্যাচাৰ অতৃপ্তি হোৱা নাই। তলৰ ফালৰপৰা ফাঁট মেলা হেতু কিছু বছৰৰ পিছত ই ফাঁটি যোৱাৰো সম্ভাৱনা নথকা নহয়।

দেশৰ অন্যান্য প্ৰান্তত প্ৰাচীন ইতিহাসৰ সামগ্ৰীৰ প্ৰতি এনে অনাদৰ অথবা আৰু অত্যাচাৰ হোৱাৰ সংবাদ শুনিবলৈ পোৱা নাযায়। অজস্ৰ অৰ্থব্যয় কৰি ভূগৰ্ভৰপৰা নিতৌ নতুন নতুন সামগ্ৰী খান্দি উলিওৱাৰ বাৰ্তা আমি সদায় পাই থাকোঁ। অসমত ভূ-গৰ্ভৰপৰা উদ্ধাৰ কৰা বাদেই, মাটিৰ ওপৰতে থকা সামগ্ৰী সমূহক সংৰক্ষণ কৰিব পৰা নাই। সমগ্ৰ অসমৰে ই এক নিদাকণ চিত্ৰ। ই বৰ দুখ আৰু পৰিতাপৰ কথা। ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ অধীনস্থ পুৰাতত্ত্ব বিভাগে অনতিপলমে স্তম্ভ তথা শিলটোৰ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা লোৱা অত্যন্ত আবশ্যিক। তৃতীয় খন লিপি সম্বলিত শিলটোলৈ এটি পথ নিৰ্মাণ কৰিলেহে অধ্যয়নকাৰীৰ বাবে তালৈ যোৱাটো সহজ সাধ্য হ'ব। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীনস্থ পুৰাতত্ত্ব জৰীপ বিভাগেও দেশৰ অন্যান্য ঠাইত প্ৰচুৰ অৰ্থ বিনিময়ত অনেক কাম কৰাৰ সংবাদ পোৱা যায়। অসমত এই বিভাগৰ ভূমিকা সন্তোষজনক বুলিব নোৱাৰি। অতি শীঘ্ৰে শিলালিপি কেইখনৰ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰি সিৰোবক ধ্বংসৰ গৰাহৰপৰা ৰক্ষা কৰাটো ৰাজ্যিক তথা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অৱশ্যে কৰ্তব্য।

পঞ্চম অধ্যায়

॥ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ
দলং নিৰ্মাণৰ প্ৰস্তুতি :
ঐতিহাসিক সত্য নে জনশ্ৰুতি ? ॥

কমলেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনত (১৭৯৫-১৮১০ খৃঃ) গোকৈলা
সন্দিকৈ ৰাজখোৱাক নামনি অসমৰ বৰফুকন পতা হয়। চন হিচাবে
১৭১৭ শক অৰ্থাৎ ১৭৯৫ চনত বৰফুকন পদবী প্ৰদান কৰা হয়।^{৫২}
১৭৯৫ চনত কামৰূপৰ হৰদত্ত-বীৰদত্ত নামে ভাতৃদ্বয়ে আহোম ৰাজ-
শক্তিৰ বিৰুদ্ধে যি বিদ্ৰোহত নামিছিল অসম বুৰঞ্জীত সি 'ছন্দীয়া দ্ৰোহ'
নামে খ্যাত। প্ৰৱল প্ৰতাপী, সুচতুৰ বৰফুকন কলীয়া ভোমোৰাই এই
বিদ্ৰোহ দমন কৰি আহোম ৰাজপাট নিষ্কটক কৰে। এইবাবে এওঁক
ৰজাই 'প্ৰতাপ বল্লভ' খিতাপ দিয়ে আৰু তামৰ ফলি কৰি ভূমিদান
কৰে। ১৭২২ শকত কৰা উক্ত ফলিৰ সাক্ষ্য এনেধৰণৰ :—“সন্দিকৈ
বংশৰ শ্ৰীগোকৈলা বৰফুকনে কামৰূপ গুৱাহাটী ছয়োখন দেশৰ শত্ৰু
নিবাৰণ কৰি দেশ সুস্থিৰ কৰা আপাহত শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গদেৱে প্ৰতাপ বল্লভ
নাম দি দ্ৰোহতপৰা হৰদত্ত চৌধাৰীৰ মাটি ১১০ পূৰা, বহুত মানুহ ১২
দ টা তিনিপোৱা সহিতে তাম্ৰপত্ৰ কৰি দিলে”।^{৫৩} বুৰঞ্জীবিদ কাশীনাথ
তামুলীফুকনে কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ পৰিচয় প্ৰসঙ্গত লেখিছে :
“সন্দিকৈৰে গোকৈলা ৰাজখোৱাই কলীয়া ভোমোৰা ছতিয় নামে বৰফুকন
হ'ল, হৰদত্তাদি ছন্দীয়া মাৰি কামৰূপ চাফ কৰাত স্বৰ্গদেৱে দিয়া ত্ৰিতিয়
নাম, এওঁকে প্ৰতাপবল্লভো বুলিছিলে”।^{৫৪}

কাশীনাথ তামুলীফুকনৰ বুৰঞ্জীত এইজনা বৰফুকনৰ ভালেখিনি সজ
কৰ্মৰ কথা কোৱা হৈছে। তাৰ ভিতৰত 'স্বৰ্গদেৱৰ আজ্ঞানুসাৰে

৫২। ড° মহেশ্বৰ নেওগ : প্ৰাচ্য শাসনাৱলী, পৃষ্ঠা-৭১ (ভূমিকা)

৫৩। ড° সূৰ্য কুমাৰ ভূঞা : স্বৰ্গদেৱ ৰাজেশ্বৰ সিংহ, অসম প্ৰকাশন
পৰিষদ, মাৰ্চ, ১৯৭৫, পৃষ্ঠা - ২৬০

৫৪। অসম বুৰঞ্জি পুথি, পৃষ্ঠা-৬২

গুৱাহাটীৰ কামাখ্যা কৰা তামৰ-ঘৰ, চত্ৰাকাৰ দেৱালয়' ইত্যাদি।^{৫৫}
 তাৰ উপৰি বৰফুকনৰ বৰ পত্নী শ্ৰীমতী সয়নীয়ে হাজোৰ হৰগ্ৰীৱ মাধৱ
 মন্দিৰলৈ মাটি আৰু পাইক দান কৰি তামৰ ফলি কৰি দিছিল।^{৫৬}
 কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ ক্ষমতাৰ ই এক পৰোক্ষ পটন্তৰ।
 গুণাভিৰাম বৰুৱা, পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱা আদি ইতিহাস প্ৰণেতা
 এওঁৰ দূৰদৰ্শিতা, প্ৰত্যুৎপন্নমতিত্ব আদিৰ ভূয়সী প্ৰশংসা কৰি গৈছে।
 পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ মতে ১৭৩২ শকৰ আঘোণ মাহৰ ৭ দিন
 যাওঁতে বুধবাৰে পুৱা ১ দণ্ড বেলি যোৱাত দশমী তিথিত এওঁৰ মৃত্যু
 হয়।^{৫৭}

এইজনা বৰফুকনে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং নিৰ্মাণৰ প্ৰস্তুতি
 চলাইছিল বুলি কোৱা হয়। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত সাজিবলগীয়া দ্বিতীয়খন
 দলঙৰ নামো কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ নামেৰেই নামকৰণ কৰা
 হৈছে। আনহাতে বহুতে উক্ত মতটিক জনশ্ৰুতি বা কিস্বদন্তি বুলিহে
 ক'ব খোজে।

এইখিনিতে কেইটামান প্ৰশ্নৰ উদয় হয়—কলীয়া ভোমোৰাই যে
 দলংনিৰ্মাণৰ আয়োজন চলাইছিল তাৰ স্পষ্ট আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য প্ৰমাণ
 কি? কোন কোন বুৰঞ্জীবিদৰ পুথিত এই তথ্যই স্থান পাইছে?
 প্ৰকাশিত কি কি প্ৰমাণিক বুৰঞ্জীত এই তথ্য পোৱা যায়?

আমাৰ প্ৰশ্নলানিৰ উদ্দেশ্য এনে নহয় যে আমি বুৰঞ্জীৰ সত্য এটিক
 অস্বীকাৰ কৰিব খুজিছোঁ। অথবা স্থানিপুণ বৰফুকন কলীয়া ভোমোৰাৰ
 মহান কৰ্ম এটিক ঢাকি ৰখাও আমাৰ উদ্দেশ্য নহয়। অতি সীমিত ইতি-
 হাসৰ জ্ঞানেৰে আমি মাত্ৰ বিনীত ভাবে আশা কৰোঁ—এই আলোচনাৰ
 জৰিয়তে ইতিহাসৰ প্ৰকৃত সত্য ওলাই পৰক। ই বহুল তথ্যভিত্তিক
 বিশ্লেষণৰ বাট মুকলি কৰি প্ৰকৃত সত্য প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাত সহায় কৰক।

৫৫। আসাম বুৰঞ্জি পুথি, পৃষ্ঠা-৬২

৫৬। ড° মহেশ্বৰ নেওগঃ প্ৰাচ্য শাসনাৱলী, পৃষ্ঠা (ভূমিকা) -১০২

৫৭। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ৰচনাৱলী, পৃষ্ঠা-২২০

আমাৰ এই পুথিৰ মূল 'ইতিহাসে গৰকা ভোমোৰাগুৰি' শীৰ্ষক
 প্ৰবন্ধত^{৫৮} আমি কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে দলং নিৰ্মাণৰ প্ৰস্তুতি
 চলোৱা বুলিয়ে লিখিছিলোঁ। কিন্তু সেই সময়ত আমি কৰ্মস্থানৰপৰা
 আঁতৰত থকা হেতু হাততে পোৱা দুখনমান পুথি আৰু জনশ্ৰুতিৰ
 ওপৰতে ভেজা দি এনে ভাৱ পোষণ কৰিছিলোঁ।

প্ৰথমতে চোৱা যাওক, কি কি গ্ৰন্থত কলীয়া ভোমোৰাই দলং
 সাজিবলৈ লোৱা সম্পৰ্কে তথ্য পোৱা যায়।

পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ 'অসমবুৰঞ্জী'ত আছে—“শেহছোৱাত, বৰ-
 ফুকন কলীয়া ভোমোৰাই বৰ্তমান তেজপুৰ নগৰৰ পূবে ভোমোৰাগুৰি
 পৰ্বতীয়া টিলাৰপৰা শিলঘাটৰ পৰ্বতীয়া টিলাত লগাই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ
 ওপৰেদি এখন সাঁকো বন্ধাবলৈ এটা মহৎ অনুষ্ঠান হাতত লৈছিল; কিন্তু
 তেওঁৰ সেই সংকল্প কাৰ্য্যত পৰিণত হ'বলৈ নো পাওঁতেই, তেওঁ
 মানৱ লীলা সামৰিব লগাত পৰিল! এতিয়াও তেওঁৰ নাম অনুসৰি
 খ্যাত 'ভোমোৰাগুৰি'ৰ ওচৰত এখন পোতাবিলত পোতগৈ থকা
 ভালেমান প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড শালকাঠ আৰু পৰ্বতাকাৰ হৈ থকা 'চুন-
 চুৰ্কা' আদিয়ে তেজপুৰত তেওঁৰ সেই মহৎ অনুষ্ঠানৰ চিনাকি দিব
 লাগিছে”।^{৫৯}

কলীয়া ভোমোৰাই দলঙৰ আয়োজন কৰাৰ সংবাদ সন্নিবিষ্ট প্ৰকাশিত
 বুৰঞ্জী সম্ভৱতঃ একমাত্ৰ এইখনেই। ইয়াৰ বাহিৰে সৰ্বানন্দ ৰাজকুমাৰৰ
 ইতিপূৰ্বে উল্লেখিত প্ৰবন্ধটিত এই তথ্য পোৱা হৈছে। তেখেতে
 লেখিছেঃ—“স্বৰ্গদেৱ কমলেশ্বৰ সিংহৰ দিনত (১৭৯৫-১৮১০খৃঃ অঃ)
 ৮ প্ৰতাপ বল্লভ বা কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে ব্ৰহ্মপুত্ৰত দলং দিবলৈ এই
 পাহাৰৰ তলিত অনেক শালকাঠৰ খুটা, শিল আৰু অন্যান্য বস্তু যোগাব
 কৰিছিল। বৰফুকনৰ অকাল মৃত্যুত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত আজিলৈকে দলং

৫৮। দৈনিক অসম, ২১/১১/৭৮ ইং

৫৯। অসমৰ বুৰঞ্জী (পুনৰ্নূতন, জুন, ১৯৭৬ চন, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ,
 পৃষ্ঠা - ৯৬

নহ'ল। তেওঁ গোটাটা শালকাঠৰ খুটা এই পাহাৰৰ তলিত এটা ঘুলিত আজিও ভাল অৱস্থাত আছে। এই খুটাবিলাক কেইবাজাপো কৰি ভূৰ বান্ধি অনা অৱস্থাতে আছে। এই পাহাৰত তাৰ পৰা জুই ওলাইছিল।

শাল কাঠ নাই। বৰফুকনে শাল কাঠবিলাক অগ্নি ঠাইৰপৰা অনাইছিল। এই পাহাৰৰ পৰা আঠ মাইল মান উত্তৰে মৰাভবলীৰ পাহাৰত এখন শাল কাঠৰ হাবি আছিল (এতিয়াও অলপ আছে)। সম্ভৱ এই খুটা বিলাক ভবলীয়েদি সেই ঠাইৰপৰা অনা”।^{৬০}

এই দুই ঠাইৰ বাদে অগ্নি দুই এঠাইত প্ৰস্তাৱিত দলঙৰ মাত্ৰ সংবাদটি পোৱা যায়।

‘পবিত্ৰ অসম’ ও “কণ্ঠ্যাকাশ্ৰম” বা “কণ্ঠ্যশ্ৰম”ৰ পৰিচয় প্ৰসঙ্গত পাওঁ : “..... ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত কাঠৰ দলং দিবলৈ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে (১৭৯৫-১৮১০) ভোমোৰাগুৰিত বহুতো কাঠ গোটাইছিল। এই শালৰ খুটা ৫০ বছৰৰ আগলৈকে দেখা বুলি মানুহে কয়”।^{৬১}

বুৰঞ্জীবিদ বেণুধৰ শৰ্মাই এঠাইত লেখিছে, “.....অসম দেশ সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰত্বীয়া হৈ থকা দিনত, যি সকল বিদেশী পৰ্যটক অসমলৈ আহিছিল, সেই সকলে অসমৰ বৰ বৰ গড়, বৰ বৰ আলি দেখি বিচুৰ্ত্তি খাইছিল। আনফি, অষ্টাদশ শতিকাত কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে শিলঘাটৰপৰা ভোমোৰাগুৰি পৰ্ব্বতলৈকে দিব খোজা দলঙৰ আয়োজন দেখি ইংৰাজী ভাষাত অসমৰ প্ৰথম বুৰঞ্জী লেখক ডাক্তৰ ৱেড (Dr. wade) নামে চাহাব জনে টাইবাৰ নৈৰ ওপৰত দিয়া বেলিচাবিগৰ কৌশলৰ লগতহে অসমীয়াৰ দলং সজা প্ৰণালীটো বিজাইছিল”।^{৬২}

শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেখেতৰ ‘ভূগোল-পাঠ’ৰ প্ৰথম সংস্কৰণত

৬০। ভোমোৰাগুৰি পাহাৰ; “স্মৃতি”, ২য় বছৰ ১ম সংখ্যা, ফেব্ৰুৱাৰী, ১৯৪৬

৬১। সম্পাদনা ড° মহেশ্বৰ নেওগ, ২য় সংস্কৰণ জানুৱাৰী, ১৯৬৯ চন; পৃষ্ঠা-১৭৭-১৭৮

৬২। ফুল-চন্দ্ৰন : “পৰিবহনৰ অতীত ভবিষ্যৎ”, প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৬৯, পৃষ্ঠা-১৬৯-১৭০

লেখিছিল—“ভোমোৰাগুৰি এই পাহাৰৰপৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰেদি এখন দলং দিবলৈ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে কিছুমান শিলৰ খুটা আদি গোটাইছিল; সেইবোৰ এই পাহাৰৰ দাঁতিত আজিলৈকে পৰি আছে”।^{৬৩}

উক্ত পুথিৰে একবিংশ সংস্কৰণত কিন্তু সামান্য সলাই লেখা হৈছে : “এই পাহাৰৰপৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰেদি এখন দলং দিবলৈ কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে কিছুমান খুটা আদি গোটাইছিল বুলি মানুহে কয়”।^{৬৪}

উদ্ধৃত চাৰি ঠাইত বাহিৰে প্ৰতাপ বল্লভ ওৰফে কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ প্ৰস্তাৱিত দলঙৰ কথা কোনো বুৰঞ্জীতে পাবলৈ নাই।

১৯০৫ চনত প্ৰকাশিত দৰং জিলাৰ ‘গেজেটিয়াৰে’ জিলাখনৰ প্ৰায় সকলো তথ্যকে স্থান দিছে। ভোমোৰাগুৰি অঞ্চলৰ ভিতৰত ভোমোৰাগুৰি পাহাৰ, ভোমোৰাগুৰি বনাঞ্চল, কদ্ৰপদ দেৱালয়, চামধৰা, ভবলী নৈ আদিয়ে স্থান লভিছে। কিন্তু আলোচ্য দলঙৰ সম্পৰ্কত কোনো কথা পাবলৈ নাই।^{৬৫}

আনহাতে কিন্তু সত্ত্বে প্ৰকাশিত ‘গেজেটিয়াৰ’ খনত বৰফুকনৰ দলঙ সম্পৰ্কীয় জনবিশ্বাস একাধিক স্থানত সন্নিবিষ্ট হৈছে। যেনে—, “.....A little to the east are the Bhomoraguri Hills which are connected with kalia Bhomora Barphukan of kaliabor, who embarked upon a massive plan to construct a bridge over the river Brahmaputra connecting the Bhomoraguri Hills with the Kamakhya Hill on the south in Nowgong district. Some big pillars are still to be seen lying here and there on these Hills. These are said to have been collected

৬৩। ভূগোল পাঠ; প্ৰথম সংস্কৰণ, পুনৰ ছপা ১৯২১, পৃষ্ঠা-৩৬

৬৪। ভূগোল পাঠ; একবিংশ সংস্কৰণ, ১৯৪০ পৃষ্ঠা-৪৮

৬৫। Assam District gazetteer, Vol v, Darrang.

by Kalia Bhomora for construction of the bridge...”
আকৌ চাওঁক—“During the Ahom administration Kalia Bhomora Barphukan made an attempt to construct a bridge over the mighty Brahmaputra connecting Bhomoraguri with Silghat on the opposite bank. The remains of the posts for the bridge are believed to be lying scattered in the deep jungle”.^{৬৬}

প্ৰস্তাৱিত দলং সম্পৰ্কে আগৰ খন ‘গেজেটিয়াৰ’ত নাথাকি তাৰ ৭৩ বছৰৰ পিছৰ খনত থকাতো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। তাতো সম্পূৰ্ণৰূপে জনবিশ্বাসৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে কোৱা হৈছে।

w. w. Hunter ৰ A statistical account of Assam ত দৰং জিলাৰ বিষয়ে ৬৫ পৃষ্ঠা জোৰা আলোচনা অন্তৰ্ভুক্ত হৈছে। ইয়াত ভোমোৰাগুৰি সংবন্ধিত বনাঞ্চল আৰু বাতায়ত ব্যৱস্থাৰ কথা উল্লেখিত হৈছে যদিও বৰফুকন আয়োজিত দলং সম্পৰ্কে সন্তোদ নাই।^{৬৭}

Pemberton ৰ Report on the Eastern Frontier of British India,^{৬৮} John M’cosh প্ৰণীত Topography of Assam^{৬৯} William Robinsion ৰচিত A Descriptive Account of Assam,^{৭০} Francis Hamilton ৰ An Account of Assam,^{৭১} আদি গ্ৰন্থতো উক্ত তথ্য বিচাৰি পোৱা নাযায়।

৬৬। Assam district gazetteer Darrang district, N. C. Dutta Gauhati 1978 PP--12 ; 531

৬৭। A Statistical Account of Assam ; Ist published 1879, Reprint : 1975

৬৮। Capt. R. Boileau pemberton : Report on the Eastern Frontier of British India, Ist Impression 1835, 2nd Imp,—1966

৬৯। First published—1837, Reprint : 1975

৭০। First published - 1841, Reprint - 1975

৭১। Ist march, 1940

হলিৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ বঙলাত লেখা ‘অসম বুৰঞ্জী’ত কলীয়া ভোমৰা বৰফুকন কিম্বা তেওঁৰ আয়োজিত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দলং সম্পৰ্কত একো পাবলৈ নাই।^{৭২}

১৬৭৯ খৃঃ ব পৰা ১৮৫৯ চনলৈকে ঘটনাৰাশি বিবৃত ছতিৰাম হাজৰিকা আৰু বিশ্বেশ্বৰ বৈদ্যাধীপৰ ‘অসমৰ প্ৰাচীন বুৰঞ্জী’ত উক্ত বিষয়ৰ কোনো সন্তোদ নাই।^{৭৩}

কালীনাথ তামুলীফুকনৰ ‘আসাম বুৰঞ্জি পুথি’ আধুনিক অসমীয়া ভাষাত লেখা বুৰঞ্জীৰ বাটকটীয়া। ইয়াতো উক্ত বাৰ্তা অবৰ্তমান।

হৰকান্ত বৰুৱা সদৰামিনৰ ‘অসম বুৰঞ্জী’ও এই ক্ষেত্ৰত নিৰৱ।^{৭৪}

গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ ‘আসাম বুৰঞ্জী,’ বায়বাহাৰুৰ গোলাপ চন্দ্ৰ বৰুৱাৰ আহোম আৰু ইংৰাজী ভাষাত সমান্তৰালভাৱে লেখা ‘আহোম বুৰঞ্জী’ কিম্বা চাৰ এডোৱাৰ্ড গেইটৰ গোমাণিক গ্ৰন্থতো কলীয়া ভোমোৰাই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং দিবলৈ যো-জা চলোৱা সম্পৰ্কে সংবাদ পোৱা নাযায়। অসমৰ আগশাৰীৰ বুৰঞ্জীবিদ ড° সূৰ্য কুমাৰ ভূঞাৰ কোনো গ্ৰন্থতে উক্ত তথ্য অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা নাই। অথচ অসমীৰ সুযোগ্য সন্তান হিচাবে কবিতাত কলীয়া ভোমোৰাৰ প্ৰশংসা কৰিবলৈও তেওঁ এৰা নাই

সুমন্ত্ৰ অমাত্যসৰ

সুযোগ্য সন্তান তৰ

মন্ত্ৰী পূৰ্ণানন্দ আৰু ভোমোৰা কলীয়া,

মৰ্ত্তে অৱতাৰ হই

ভাষাহিত ব্ৰত লই

ফুকন আনন্দৰামে অৰ্পিছিল হিয়া

[অসম-গৌৰৱ]

১৬৮১ খৃঃবপৰা ১৮২৬ খৃঃলৈ ঘটনাৰাশিৰ বিৱৰণ সন্নিৱিষ্ট “তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী”ত কমলেশ্বৰ সিংহৰ বিষয়ে সুদীৰ্ঘ আলোচনা আছে

৭২। যতীন্দ্ৰ মোহন ভট্টাচাৰ্য্য সম্পাদিত, গুৱাহাটী, ১৩৬৯ বাংলা চন (প্ৰথম প্ৰকাশ-খৃঃ ১৮২৯)।

৭৩। সম্পাদনা : ড° সূৰ্য কুমাৰ ভূঞা, প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯৩২ চন।

৭৪। সম্পাদনা : ড° সূৰ্য কুমাৰ ভূঞা, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৬২ চন।

যদিও তাতো কলীয়া ভোমোবা ববফুকনৰ আয়োজিত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দলঙৰ কথা অন্তৰ্ভুক্ত হোৱা নাই।^{৭৫}

আহোম সকলৰ বুৰঞ্জীৰ জ্ঞান সৰ্বজনবিদিত। সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম ঘটনাত তেওঁলোকৰ শেণচকুৱা দৃষ্টিৰপৰা সাৰি যাব পৰা নাই। তেনেস্থলত কলীয়া ভোমোবাৰ মহৎ পৰিকল্পনাই কোনো পুৰণি বুৰঞ্জীতে স্থান নোপোৱাটো তাৎপৰ্যপূৰ্ণ।

অৱশ্যে এই সম্পৰ্কত জনশ্ৰুতি বা কিস্বদন্তি চলি অহাটো সত্য। কিন্তু ইতিহাস ৰচনাত জনশ্ৰুতিৰ স্থান কিমানখিনি? তাৰ উপৰি এই জনশ্ৰুতি সমূহো পৰস্পৰ বিৰোধী হোৱা দেখা যায়। এটা উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল।

পদনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ বুৰঞ্জীকে ধৰি সকলোতে এই কথাহে শুনা যায় যে কলীয়া ভোমোবাই দলং নিৰ্মাণৰ উদ্দেশ্যে শাল কাঠ দমাইছিল ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ পাদদেশত। আনকি এই শাল কাঠৰ খুটাৰে পিছত গৃহনিৰ্মাণৰ সংবাদো শুনা যায়। “...তেওঁ (অৰ্থাৎ কলীয়া ভোমোবাই) গোটোৱা শাল কাঠৰ খুটা এতিয়াও দেখিবলৈ পোৱা যায়। ভোমোবাগুৰি নিবাসী বত্ৰবাহাজুৰ কটেলৰ ১৯৪১ চনত ১০৮ বছৰ বয়সত মৃত্যু হয়। তেওঁ কলীয়া ভোমোবাৰ দিনৰ শালকাঠৰ খুটাৰে পাহাৰৰ কাষতে এটা ছুমহলীয়া ঘৰ সজাইছিল। সেই ঘৰটো এতিয়া অৱশ্যে নাই”।^{৭৬}

উপযুক্ত মতবাদৰ বিপৰীতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰে শালকাঠৰ খুটা এতিয়াও দ'ম হৈ পৰি থকাৰ সংবাদো শুনিবলৈ পোৱা যায়। এই সম্পৰ্কত নিম্নোক্ত কথাখিনিলৈ আঙুলিয়াব পাৰি —“.....যিজন দূৰদৰ্শী

৭৫। Tungkhungia Buranji or A History of Assam; compiled, and translated by Dr. S. K. Bhuyan, 1933

৭৬। নৰেন্দ্ৰ দেৱ শাস্ত্ৰী: “কিস্বদন্তি ভোমোবাগুৰি,” দৈনিক অসম, ২১১১১২৭৮ ইং

আহোম ৰাজপ্ৰতিনিধিয়ে তাহানি কালতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং সজাব মনস্থ কৰি বৰ বৰ শালৰ খুটা জমা কৰি ৰাখিছিল, সেই খুটাৰোৰ নগাওঁ জিলাৰ বন বিভাগৰ অন্তৰ্গত কামাখ্যা বিজাৰ্ডৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰত দ'ম হৈ পৰি আছে। এই খুটাৰোৰৰ গাত দেও লগা বুলি কোনেও তাৰপৰা আঁতৰ কৰাৰ সাহস কৰা নাই। এইবোৰ পুৰণি কলীয়া খুটাই কলীয়া ভোমোবাৰ দৰে অতীতৰ ঐতিহ্য বহন কৰি আছে। আমি চৰকাৰক পৰামৰ্শ দিব খুজিছোঁ যে, চৰকাৰে ইচ্ছা কৰিলে এই খুটাৰোৰ কলীয়া ভোমোবা ববফুকনৰ স্মৃতি বন্ধাৰ্থে কিবা কামত খটুৱাব পাৰে.....”^{৭৭}

এতিয়া স্মাভাৱিকতে প্ৰশ্ন উঠে, ববফুকনে পূৰ্বৰে চলি অহা মতৰ দৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ পাৰে শাল কাঠ দমাইছিল নে দক্ষিণ পাৰে? যুক্তিৰ খাতিৰত ধৰি লোৱা হ'ল যে দলং নিৰ্মাণৰ বাবে সংগৃহীত কাঠ নৈৰ উভয় পাৰতে ৰখা হৈছিল। শাল কাঠৰ দলঙৰ সম্পৰ্কত কিন্তু সৰেও একমত।

এইখিনিতে এটি তথ্যই আমাক অলপ ধৰণে ভাবিবলৈ বাধ্য কৰে। তথ্যটি হ'ল, “কলীয়া ভোমোবা ববফুকনে শিলঘাটৰ ভোমোবাগুৰিত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰতো দলং এখন সাজিবলৈ গোটোৱা শিলৰ খুটা এতিয়াও পৰি আছে”।^{৭৮}

বিষয়টি এতিয়া অধিক বিবাদমান হ'ল এই কাৰণত যে শাল কাঠ উত্তৰ পাৰে ৰখা হৈছিল নে দক্ষিণ পাৰে, নে শালকাঠৰ দলঙৰ পৰিবৰ্তে ওপৰত কোৱাৰ দৰে ববফুকনে শিলৰ দলঙহে দিয়াৰ দিহা কৰিছিল?

‘টাই সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা’^{৭৯} নামৰ পুথিৰ শেষৰ ফালে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ

৭৭। “কলীয়া ভোমোবা” জীৱন দাস, অসম বাণী (সম্পাদকলৈ চিঠি), ৮১২১১২৭৮ ইং

৭৮। লীলা গগৈ: “প্ৰাচীন অসমৰ স্থাপত্য”, বজালী বিচিত্ৰা (অসম সাহিত্য সভাৰ ৬৪ লেখক শিবিৰৰ) পাঠশালা, ১৯৭৮, পৃষ্ঠা (চিন্তা-চৰ্চা)-৫৩।

৭৯। অধ্যাপক লীলা গগৈ, প্ৰথম প্ৰকাশ, ১৯৭১

আলোক চিত্ৰ এখনি সংযোজিত হৈছে। তাৰ চিনাকি দিয়া হৈছে এই দৰে, “কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে ব্ৰহ্মপুত্ৰত দলং সজা ঠাই”। উল্লেখ নিম্নয়োজন যে উক্ত আলোক চিত্ৰবপৰা বৰফুকনৰ মহান পৰিকল্পনা সম্পৰ্কে একো ধাৰণা কৰিব নোৱাৰি।

বহুতে কলীয়া ভোমোৰাবদ্বাৰা ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দিব খোজা দলঙৰ সম্পৰ্কত ডাঃ জন পিটাৰ ৱেড চাহাবৰ *An Account of Assam*^{৮০} নাম গ্ৰন্থখিনিলৈ আঙুলিয়ায়। কিন্তু এটি সবল যুক্তিৰ ফালৰ পৰা বৰফুকন আয়োজিত দলঙৰ বাবে আমি ডাঃ ৱেডৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। ১৭৯২ খৃষ্টাব্দত গোবীনাথ সিংহৰ ৰাজত্ব কালত সংঘটিত অন্তৰ্বিগ্নৰ দমন কৰিবৰ অৰ্থে লৰ্ড কৰ্ণৱালিছ প্ৰেৰিত কোণ্টেইন থমাছ ৱেলচ্ৰ ফৌজৰ দলটোত চিকিৎসক হিচাবে অহা ডাঃ ৱেড অসমত ১৮ মাহ কাল থাকি ১৭৯৪ খৃঃ ত গুছি যায়গৈ। এই কালছোৱাত তেওঁ ঠাইখিনিৰ যি ঐতিহাসিক আৰু ভৌগলিক তথ্য গোটাইছিল তাৰেই ফলশ্ৰুতি তেওঁৰ উপযুক্ত গ্ৰন্থখন। আহোম ৰাজত্বৰ আবন্তনিৰপৰা লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজপাট আহোবৰলৈকে অৰ্থাৎ ১৭৮০ চনলৈ ঘটনাবাণী ইয়াত বিবৃত হৈছে। ১৮০০ চনত তেওঁ বৃত্তান্তখনি সমাপ্ত কৰি উলিয়ায়।^{৮১} এনেস্থলত কমলেশ্বৰ সিংহৰ (১৭৯৫ – ১৮১০ খৃঃ) বিষয়া কলীয়া ভোমোৰাৰ কাৰ্যাৱলী তেওঁ কিদৰে জানিব?

ডাঃ ৱেডে ১৭৯৮ চনত দ্বিতীয় বাৰৰ বাবে অসম ভ্ৰমণ কৰা আৰু তেতিয়াই তেওঁ এটি ভৌগলিক স্মৰিকা (Memoranda) সংকলন কৰাৰ সংবাদ ৱেড বুৰঞ্জীৰ সম্পাদকৰ টোকাৰপৰা জনা যায়। বুৰঞ্জীবিদ ডাঃ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাই তাৰ সহায়ত প্ৰস্তুত কৰা পাণ্ডুলিপি এখনো কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পুথিভঁৰালত থকাৰ বাৰ্তা উক্ত টোকাই দান কৰে।^{৮২}

৮০। সম্পাদনাঃ বেণুধৰ শৰ্মা, ২য় প্ৰকাশ ১৯৭২ (প্ৰথম প্ৰকাশ ১৯২৭)

৮১। *An Account of Assam: Introduction to the first Impression*, pp.ab..

৮২। *An Account of Assam* : page- (c)

গতিকে কাল বিসঙ্গতিৰ হেতু কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকন আয়োজিত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দলঙৰ সম্পৰ্কত ডাঃ ৱেডৰ বৃত্তান্তৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব পৰা নাযায়। তথাপি ডাঃ ৱেডেনো কি কৈ গৈছে বিশ্লেষণ কৰি চোৱা যাওঁক। মূল পুথিৰ আবন্তনিৰ পূৰ্বে Fokun অৰ্থাৎ ভিন্ ভিন্ শ্ৰেণীৰ ফুকন আৰু তেওঁলোকৰ দায়িত্বৰ বিষয়ে এটি ২৮ পৃষ্ঠা জোৰা বৰ্ণনা দিয়া আছে। এই বৰ্ণনাত “পানী ফুকন”ৰ প্ৰসঙ্গত নিম্নোক্ত কথাখিনি পোৱা যায়। [পাৰ্শ্বটীকাত সম্পাদকে টোকা দিছেঃ *How military bridges were constructed over the Brahmaputra*] :-

“The bridge or platform was made by fining beams of a great length and strength in the sands of the river from one side to the other; in a direction some what obliquely upwards. Every two beams were to cross one another, and were secured of the point of junction. These supported the stage on which the warriors defended the entrance to the upper provinces. An opening was left in the middle for the passage of their own boats. On any emergency two or three of these bridges are erected in different parts of the river. To resist the rapidity of the current of the Berhampooter in the season of its inundation, it was necessary that these bridges should be constructed of a very extra-ordinary strength. The contrivance would scarcely be deemed practicable by a stranger, who should visit the river in the season of the rains.

Similiar means of defence have been employed

by other nations, and one of the most glorious feats of Belisarins was exhibited against a similiar contrivance thrown over the Timber. This seems to be the only expedient which does any credit to the war like skill of the Assamese as far as we have as yet observed".^{৮৩}

চাংকং ফুকনৰ দায়িত্বৰ বিষয়ে লিখোঁতে এই কথাও কোৱা হৈছে, "The construction of, or the timber for the temporary bridges of war over the Berhampooter is in his department".^{৮৩}

বুৰঞ্জীবিদ বেণুধৰ শৰ্মাদেৱে তেখেতৰ 'ফুল চন্দন' নামৰ পুথিত কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ দলঙৰ প্ৰস্তুতিৰ সপৰ্কত ডাঃ ৱেড চাহাবৰ মত উল্লেখ কৰাৰ কথা আমি ইতিপূৰ্বে কৈ পাই আহিছোঁ।

অসম সাহিত্যসভাৰ বুৰঞ্জী শাখাৰ নৱম অধিবেশৰ (শ্বিলং, নবেম্বৰ, ১৯৫৩) সভাপতিৰ অভিভাষণতো তেখেতে ৱেড চাহাবৰ মতৰ উল্লেখ কৰি কৈছে, "যুৰোপীয় জাতি সমূহৰ মাজত পোন প্ৰথমেই অসমীয়া বুৰঞ্জী প্ৰচাৰ কৰোঁতে ডাক্তৰজন পিতাৰ ৱেডে খ্ৰীঃ ১৮০০ চনতে লেখি গৈছে অসমীয়া মানুহে মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত এনেকুৱা একোখন কলা-কৌশল খটোৱা দলং দিছিল যি আচহুৱা মানুহে দেখি বিস্ময় মানিছিল। সিবিলাকৰ আত্মৰক্ষাৰ উপায় সমূহ আন আন দেশে নকল কৰি নিছিল। বেলিচাৰিণ জাতিয়ে টাইবাৰৰ ওপৰত যিখন দলং দিছিল সেইখনহে কেৱল এনে ঠগৰ আছিল"^{৮৪}

প্ৰচলিত বিশ্বাস অনুযায়ী বৰফুকনে দলং নিৰ্মাণৰ প্ৰস্তুতিহে চলাইছিল। কিন্তু ডা° ৱেডে স্পষ্ট বৰ্ণনা দিছে। গতিকে কলীয়া

ভোমোৰা বৰফুকনে সাজিবলৈ লোৱা দলঙখন ৱেড চাহাবে কোৱা দলঙৰ মতে একে বুলি ধৰিবৰ যুক্তি ক'ত ?

ওপৰৰ উদ্ধৃতিৰপৰা প্ৰতীয়মান হয় যে ডা° ৱেডে ক'তো কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ নাম উল্লেখ কৰা নাই। সম্পাদক প্ৰদত্ত পাৰ্শ্বটীকা আৰু পুথি-প্ৰণেতাৰ নিজৰ বৃত্তান্তৰ পৰাও এয়া স্পষ্ট যে ই এক প্ৰকাৰ অস্থায়ী সামৰিক দলঙহে। যিকোনো জৰুৰী অৱস্থাতে নৈখনৰ ভিন্ন ভিন্ন ভাগত দুই কিস্থা তিনিখন পৰ্যন্ত দলং সজা হৈছিল। ডা° ৱেডে নিজৰ ভাষাতে, "On any emergency two or three of these bridges are erected in different parts of the river".^{৮৬} গতিকে এনে দলং সমূহক বৰফুকনৰ প্ৰস্তাৱিত দলং-খনৰ লগত সাঙুৰিবৰ যুক্তি বিচাৰি পোৱা নাযায়।

তদুপৰি 'চাংকং ফুকন'ৰ দায়িত্বৰ ক্ষেত্ৰতো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত কাঠৰ অস্থায়ী সামৰিক দলঙৰ কথাহে কোৱা হৈছে।

এতিয়া প্ৰশ্ন উঠা স্বাভাৱিক, ডা° ৱেডে দেখি যোৱা দলং ক'ত নিৰ্মিত হৈছিল ? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰত আমি সংক্ষেপে ইয়াকে কওঁ যে ডা° ৱেডে তেওঁৰ পুথিত অসমীয়া জাতিৰ কাৰিকৰী কৌশলৰ বিষয়ে যি লেখি গৈছে সি সম্পূৰ্ণ সত্য। অকল আহোম যুগতে নহয়, প্ৰাক্ আহোম যুগতো অসমত শিলৰ সাঁকো নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। ১২০৫—৬ খৃষ্টাব্দত বখতিয়াৰ খিলিজীৰ কামৰূপ আক্ৰমণৰ সময়ত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত শিলৰ সাঁকো থকা বুলি ইতিহাসে সাক্ষ্য দিয়ে।^{৮৭} গতিকে ডা° ৱেডে বিবৃত-বিধৰ দলং অসমত নাছিল বুলি কোৱাটো হ'ব সত্যৰ অপলাপ। কিন্তু তাকে কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনৰ লগত সাঙুৰিবৰ যুক্তি বিচাৰি পোৱা নাযায়।

আমাৰ বিশ্বাস, আহোমৰ সমৰ সজ্জাৰ এক শক্তিশালী আহিলা

৮৩। An account of assam : pp. — xxvii

৮৪। An account of assam pp. — xxxv

৮৫। অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণাৱলী : বুৰঞ্জী, ১৯৬১ চন, পৃষ্ঠা - ১২৮

৮৬। পাদ - টীকা দ্ৰষ্টব্য।

৮৭। Dr. p. c. choudhury : The History of civilisation of the people of assam , 2nd edition 1966; Page - 294

হিচাবে শাল কাঠৰ যি 'পানী গড়' বন্ধাৰ ব্যৱস্থা আছিল কলীয়া ভোমোৰা বৰফুকনে তেনে 'পানী গড়' বন্ধাৰ উদ্দেশ্যেই শাল কাঠৰ খুটা দমাইছিল ভোমোৰাগুৰিৰ আশে পাশে। সমৰ নিপুণ আহোমসকলে বৰণৰ সুবিধাৰ অৰ্থে পানীত গড় মাৰাৰ ব্যৱস্থাও কৰিছিল। উদয়াদিত্য সিংহৰ (১৬৬৯-১৬৭৩ খৃঃ) দিনত বন্ধোৱা গুৱাহাটীৰ 'পানী গড়' ইতিহাস সমৰ্থিত। কাশীনাথ তামূলী ফুকনৰ তথ্যমতে এইজনা বজাই 'পানী গড়'ৰ "কাকত-পাতি" নিবন্ধ কৰাইছিল। তেওঁৰ মতে, "এৱেঁই গুৱাহাটীৰ বাম গৰ ও পানী গৰ ইত্যাদি কৰি, অতি পৰিপাটিকপে নিবন্ধ কৰে; আৰু পানী গৰৰ বামবপৰা কেইহাত, পানীত কেইহতিয়া শাল কাঠৰ খুটা খাই, ও অথাউনি পানীত বৰ বৰ বাইডাঙ্গৰ দুই মূৰ লোহাৰে বান্ধি, কল লগাই শিল বান্ধি, কি জোখেৰে কেনে গড় কৰিব লাগে, ইয়াৰ কাকত পাতি অতি মুকৰ নিবন্ধ কৰিলে"।^{৮৮}

বুৰঞ্জীবিদ সৰ্বানন্দ বাজকুমাৰৰ পূৰ্বে উল্লেখিত "ভোমোৰাগুৰি পাহাৰ" নামধেয় নিবন্ধত তেখেতে কলীয়া ভোমোৰাই দলং নিৰ্মাণৰ প্ৰস্তুতি চলোৱাৰ কথা স্বীকাৰ কৰি লৈ 'পানী গড়'ৰ প্ৰসঙ্গত ৱেড চাহাবৰ মন্তব্য দাঙি ধৰিছে। বহুতে এই কথাখিনি কলীয়া ভোমোৰাৰ দলং নিৰ্মাণৰ সমৰ্থনত ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। বাজকুমাৰ ডাঙৰীয়াৰ মতে, "বহুতে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত কাঠৰ দলং দিয়া কথা হাঁহি উবাই দিব পাৰে। তেখেত সকলক ১৮ শ শতিকাত অসম ভ্ৰমণ কৰোতা Dr, J. P. Wade চাহাবৰ 'An Account of Assam' ত আহোম বিলাকে পানীত কাঠেৰে তৈয়াৰ কৰা পানী গড় মাৰি যুদ্ধ কৰা পানী গড়ৰ তলত দিয়া বিৱৰণটো এবাৰ পঢ়ি চাবলৈ অনুৰোধ কৰোঁ। ইয়াৰ পিছতে লেখকে ডাঃ ৱেড চাহাবৰ আমি ইতিপূৰ্বে উল্লেখ কৰা মন্তব্যটি উদ্ধৃত কৰিছে।^{৮৯}

ওপৰৰ আলোচনাৰ আলমত আমি এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব

৮৮। আসাম বুৰঞ্জী পুথি, পৃষ্ঠা - ৪১

৮৯। দ্ৰষ্টব্য পাদটীকা—৮৩, (শেষৰ আগৰ বাক্যটিলৈ)

বিচাৰোঁ। যে কলীয়াভোমোৰা বৰফুকনক মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ওপৰত দলং দিয়াৰ দিহা কৰিছিল বুলি কোৱা হয় যদিও ই প্ৰকৃততাত দলং নাছিল, ই আছিল শত্ৰুক প্ৰতিহত কৰিবলৈ সজা কাঠৰ 'পানীগড়'হে। বৰফুকনে দক্ষতাৰে ছন্দীয়া দ্ৰোহ দমন কৰি দেশত বহু পৰিমাণে শান্তি স্থাপন কৰিছিল যদিও বহিৰাত্মক তথা অন্তৰ্ভিতৰ পৰিসমাপ্তি ঘটনা নাছিল তেতিয়াও। দৰঙ, নগাঁও আদি অঞ্চলত সেই সময়ত চলি থকা অশান্ত বাতাৱৰণৰ বাতৰি পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা, চাৰ এডোৱাৰ্ড গেইট,^{৯০} আদি বুৰঞ্জীবিদৰ লেখাত বিধৃত হৈছে। সম্ভৱতঃ আক্ৰমণ-কাৰীক প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ বৰফুকনে ভোমোৰাগুৰিত 'পানীগড়' সাজিছিল কিম্বা সজাৰ প্ৰস্তুতি চলাইছিল।

৯০। অসমৰ বুৰঞ্জী, পৃষ্ঠা ১৬; A History of Assam; pp, 225-228

୬ଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

॥ ଭୋମୋଷାଘୁରି ନାମର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ॥

ইতিহাসখ্যাত এই পৰ্বতখনিৰ নামটোৰ সম্পৰ্কতো বিস্তৃত বিশ্লেষণৰ অৱকাশ আছে। পৰ্বতখনিৰ এই নামকৰণ কোনে কৰিলে? কেতিয়াৰপৰা ভোমোবাগুৰি নামৰ প্ৰয়োগ হৈছে?

বেছিভাগৰ ধাৰণা, প্ৰতাপবল্লভ ওৰফে কলীয়াভোমোবা বৰফুকনৰ নামৰপৰাই পৰ্বতখনিৰ নাম ভোমোবাগুৰি হৈছে। এই কথা দুই চাৰি ঠাইত পঢ়িবলৈও পোৱা যায়। পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱাইও তেওঁৰ ‘আমাৰ বুৰঞ্জী’ত এনে ভাষ্য দান কৰিছে।^{২১} এই মত শুদ্ধ হ’ব নোৱাৰে। এই সম্পৰ্কে বিশ্লেষণ তলত আগবঢ়োৱা হ’ল।

প্ৰথমে এঘাৰ কথা পৰিকাৰ কৰি দিয়া উচিত যে ভোমোবাগুৰি পাহাৰত প্ৰাপ্ত তিনিখন শৈললিপিৰ এখনতো উক্ত নামটি পাবলৈ নাই। তৃতীয়খন ফলিত যদিও ‘পৰ্বত কাটি গড়’ কৰাৰ সংবাদ আছে তাতো কিন্তু ভোমোবাগুৰি নামটি সমূলি অবৰ্তমান। ফলিৰ সাক্ষ্যৰ দৰে নিৰ্ভৰযোগ্য প্ৰমাণৰ অভাৱত সাহিত্যিক প্ৰমাণ কিম্বা অন্য তথ্যৰ ওপৰতে আমি নিৰ্ভৰ কৰিবলগীয়া হৈছোঁ।

কলীয়াভোমোবা বৰফুকনৰ নামৰপৰা যে ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ নাম অহা নাই সেই বিষয়ে পোনতে আলোচনাত অৱতীৰ্ণ হোৱা যাওক।

জয়ধ্বজসিংহৰ দিনত ‘ভোমোবাগুৰি আলি’ নিৰ্মাণৰ সংবাদ কাশীনাথ তামুলীফুকন, চাৰ এডোৱাৰ্ড গেইট আদি বুৰঞ্জীলেখকে উল্লেখ কৰি গৈছে আৰু বিষয়টো পূৰ্বে আলোচিত হৈছে। জয়ধ্বজসিংহৰ সময় ১৬৪৮—১৬৬৩ খৃষ্টাব্দ। আলিটো বন্ধোৱাৰ সময় ক’তো পাবলৈ নাই। তথাপি ১৭৯৫ খৃঃত বৰফুকন পদবী পোৱা কলীয়াভোমোবাতকৈ অন্ততঃ ১৩২ বছৰ পূৰ্বে যে ভোমোবাগুৰি আলি নিৰ্মিত হৈছিল সেইটো দেখে দেখকৈ ওলাই পৰে। গতিকে কলীয়াভোমোবা বৰফুকনৰ নামৰ পৰা পাহাৰখনিৰ নাম ভোমোবাগুৰি হোৱা কেনেকৈ সম্ভৱ?

দ্বিতীয়তে, চামধৰা গড়ৰ নিৰ্মাণ প্ৰসঙ্গত ‘অসম বুৰঞ্জী’ত “ভয়বাগুৰি”

২১। অসমৰ বুৰঞ্জী, পৃষ্ঠা-৯৬; কথাখিনি পূৰ্ববৰ্তী অধ্যায়ত উদ্ধৃত হৈছে।

শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে—“লুইতবপৰা দক্ষিণলৈ ভয়বাগুৰি”^{২২} লৈ। এই “ভয়বাগুৰি”য়ে যে “ভোমোবাগুৰি” তাক নকলেও হ’ব। বুৰঞ্জী-খনৰ সম্পাদক ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাৰ মতে পুথিখন বৰ্চিত হৈছে “...some-time during the first fourteen years of the reign of king Gadadhar simha, 1681 to 1695”^{২৩}। এইখন এখন নিৰ্ভৰযোগ্য বুৰঞ্জী ৰূপে অৱশ্যে স্বীকৃত। আনহাতে, ড° ভূঞা নিৰূপিত পুথিৰ বচনা কালৰ সম্পৰ্কতো সন্দেহৰ সুৰঙা নাই। যি স্থলত ১৬৯৫ চন বা তাৰ পূৰ্বে ‘ভয়বাগুৰি’ নামৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে তেনে স্থলত তাৰ এশ বছৰ পিছত ১৭৯৫ চনত বৰফুকন বাৰ পোৱা কলীয়াভোমোবাৰ নামৰপৰা ‘ভোমোবাগুৰি’ নামৰ উৎপত্তি কেনেকৈ সম্ভৱ?

তৃতীয়তে, সপ্তদশ শতিকাত বৰ্চিত বুলি প্ৰমাণ সম্বলিত এখন অসম্পূৰ্ণ অথচ অতি মূল্যবান বুলি স্বীকৃত সাঁচিপতীয়া বুৰঞ্জীত “ভয়বাগুৰি” শব্দৰ প্ৰয়োগ পোৱা গৈছে। পণ্ডিত উপেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ লেখাকৰে ১৮৫২ শক অৰ্থাৎ ১৯৩০ খৃষ্টাব্দত উত্তৰ গুৱাহাটীৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত অৱস্থিত দুখন সাঁচিপতীয়া পুথিৰ লগতে এই পুথিখন পাই সংগ্ৰহ কৰে। পুথিখন বৰ্তমান অসম চৰকাৰৰ ‘বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ’ৰ গ্ৰন্থাগাৰত সংৰক্ষিত।^{২৪}

প্ৰাপ্ত ২১টা পাতৰ লগত পুথিখনৰ আবন্তনি কিম্বা সমাপ্তিও নাই। ২ বপৰা ২৫ ব ভিতৰত নম্বৰ লেখা থকা পাতেই অধিকাংশ। নম্বৰ সম্পূৰ্ণ উঠি যোৱা পাত তিনিটা পোৱা গৈছে। মূল পুথিখনৰ কলৈবৰ সম্পৰ্কে নিশ্চিতকৈ একো ক’ব নোৱাৰি যদিও ই যে যথেষ্ট ডাঙৰ আছিল তাক অনুমান কৰাৰ স্থল নোহোৱা নহয়। ৩৭ই চেঃ মিঃ × ১১ চেঃ মিঃ

২২। অসম বুৰঞ্জী (সূৰ্যকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰৰ), পৃষ্ঠা-৫০।

২৩। ঐ IXii (Introduction)

২৪। পাণ্ডুলিপি নং ৪৩, অসমৰ ৰাজনৈতিক ভূগোল।

জোখৰ পুথিখনৰ প্ৰায়বিলাক পাতেই ফাটি চিৰাচিৰ দিছে-সম্ভৱতঃ বানপানীত উটি ভাহি আহি বালিত পোতগৈ থকাৰ বাবেই ফাটি গৈছে। ফটাৰ ফলত অস্পষ্ট হোৱা বোৰৰ বাহিৰে অক্ষত প্ৰতিটো অক্ষৰ অতি সুন্দৰ, স্পষ্ট।

পুথিখন পাই অধ্যাপক লেখাকৰে ‘আৱাহন’ৰ একে লেখাৰীয়ে দুটা সংখ্যাত ইয়াৰ পাঠ প্ৰকাশ কৰে^{২৫}। ‘এখনি পুৰণি পুথি’ নামদি ইয়াক পাঠক সমাজলৈ আগবঢ়াওঁতে পৰিচয় প্ৰসঙ্গত সংগ্ৰাহকে লেখিছে, “যি পুথিৰ বিষয়ে লিখিবলৈ আগবঢ়া হৈছে তাত গোৱালপাৰাৰপৰা আৰম্ভ কৰি সদিয়ালৈকে সকলো জিলাৰে আহোম ৰজাসকলৰ দিনৰ ঠাই, পৰ্বত নদী আদিৰ নাম, দূৰত্ব আদি উল্লেখ আছে। তাৰ বাহিৰেও যুদ্ধৰ সময়ত, সম্ভৱতঃ শবাইঘাটৰ যুদ্ধৰ সময়ত, ক’ত কিমান কোঠ আছিল, গড় আছিল বা বন্ধোৱা হৈছিল, আৰু ক’বপৰা ক’লৈ কিমান হিলৈ, কামান, তোৰা, কেচাই আদি ৰখা হৈছিল সকলোৰে কথা লিখা আছে। ভোট নমা, অকা, ডফলা নমা, ছুৱাৰ আদিৰ নাম, মিৰি আবৰ আদিৰ গাওঁ, অসমীয়া ৰজা যেনে বেলতলীয়া ৰজা, গোভা ৰজা, নঙ্গটা ৰজা আদিৰ নাম আৰু স্থান নিৰ্দিষ্ট আছে। চকী, হাট, বুৰঞ্জ আদিৰো উল্লেখ আছে।”^{২৬}

পৰবৰ্তী সংখ্যা ‘আৱাহন’ত ইয়াৰ বিষয়ে লেখোঁতে ‘এখনি পুৰণি পুথি’ বুলি প্ৰবন্ধৰ শিৰোনামা দি তাৰ তলত ‘পুৰণি অসমৰ ৰাজনৈতিক ভূগোল’ নামেৰে চিনাকি দিছে। অসম্পূৰ্ণ পুথিখন অধ্যয়নৰ অন্তত শবাইঘাটৰ যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতিৰ উপৰিও মধ্যযুগৰ অসমৰ ভূগোল সম্পৰ্কে অজ্ঞাত লেখকৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰিধি সম্পৰ্কে অনুমান কৰিব পাৰি। মধ্যযুগীয় অসমৰ ভূগোলৰ বৰ্ণনা সন্নিবিষ্ট পুথিখনক বুৰঞ্জী পুথি বুলি অভিহিত কৰিলে কোনো ভুল কোৱা নহ’ব।

২৫। আৱাহন, ২য় বছৰ; ৩য় সংখ্যা, পৃষ্ঠা ১৮৫২ শক, পৃষ্ঠা ২৪৮-২৫০ আৰু

৪র্থ সংখ্যা মাঘ ১৮৫২ শক, পৃষ্ঠা ৪৪১-৫৫০।

২৬। ঐ, ২য় বছৰ, ৩য় সংখ্যা, পৃষ্ঠা-২৪৮

প্ৰত্নতাত্ত্বিক সোণাবাম চৌধুৰীয়ে উক্ত পুথিৰ প্ৰসঙ্গত লেখিছে—
 “সম্প্ৰতি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বালিত পুৰণি বুৰঞ্জী এখনৰ কেইটামান পাত
 আচৰিত বকমে পোৱা গৈছে। তাৰপৰা যুদ্ধ কৌশলত নিপুণ অসমৰ
 সুযোগ্য সন্তান লাচিত গুৱাহাটীৰ চতুৰ্দ্দিশে প্ৰতি পৰ্বতে ভৈয়ামে
 গড়, পৰ্বতৰ হোৰ আদিও একোটা বুকজ পাতি তোৱাই, কেচাই,
 জুমুৰ, কামায়ন আদি নানাবিধ তোপ-বন্দুক, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ থোৱাই অদ্ভুত
 বকমে বেহু পাতি মোগল বাহিনীৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ সাজু হোৱাৰ
 প্ৰমাণ পোৱা যায়”^{২৭}।

পুথিত বৰ্ণোৱা বিষয় বস্তু যে শৰাইঘাটৰ যুদ্ধক কেন্দ্ৰ কৰিয়ে
 বৰ্ণিত হৈছে এই বিষয়ত অধ্যাপক লেখকৰ লগত সোণাবাম চৌধুৰীও
 একমত। কিন্তু পুথিৰ ১৭ নং ফলকৰ ২য় পিঠিত পোৱা ‘মলুছৰখা’
 নামটোৱে আমাক অলপ অন্য ধৰণে ভাবিবলৈ বাধ্য কৰে। শৰাই-
 ঘাটৰ যুদ্ধৰ কথা কেতিয়া কোৱা হৈছে তেন্তে ‘মলুছৰখা’ৰ উল্লেখ
 কেনেকৈ থাকিব পাৰে? শৰাইঘাটৰ যুদ্ধ শেষ হয় ১৫৯০ শক বা
 ১৬৬৮ খৃষ্টাব্দত। অন্যহাতে নবাব মলুছৰখাই অসম আক্ৰমণ কৰিবলৈ
 আহি গদাধৰ সিংহৰ দিনত ১৬০৪ শক (মতান্তৰে ১৬০৫ শক) বা ১৬৮২
 খৃষ্টাব্দত পৰাজিত হৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰে।

মলুছৰখাৰ উল্লেখৰ পৰাই পণ্ডিত লেখকে এই সিদ্ধান্তলৈ আহিব
 খোজে যে “শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ কথা ক’লেও পুথিখনি মুছলমানৰ শেহ
 আক্ৰমণৰ পিছতহে লিখা হৈছিল।”^{২৮}

যশস্বী বুৰঞ্জীবিদ ড° সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাইও উক্ত পুথিৰ বচনা কালৰ
 সম্পৰ্কত অনুৰূপ মত ব্যক্ত কৰা দেখা গৈছে। তেখেতৰ সুখ্যাত গ্ৰন্থ
 ‘লাচিত বৰফুকন’ৰ প্ৰমাণ পঞ্জীত সন্নিবিষ্ট ‘অপ্ৰকাশিত অসম বুৰঞ্জী’ৰ
 তালিকাত বৰ্তমানৰ অসম বুৰঞ্জীখনকো সামৰা হৈছে। ড° ভূঞাই এই

২৭। “বংমহল”, আৱাহন, ২য় বছৰ, ৫ম সংখ্যা, ফাগুন ১৮৫২ শক পৃষ্ঠা-৪২০

২৮। আৱাহন, ২য় বছৰ, ৪র্থ সংখ্যা, মাঘ ১৮৫২ শক, পৃষ্ঠা-৪৪২

পুথিৰ বিষয়ে লেখা মাত্ৰ দুটা বাক্যৰ মাজতে পাওঁ, “আনুমানিক
 ১৬৮১ চনত সংকলিত।”^{২৯}

আমাৰ সীমিত ইতিহাসৰ জ্ঞানেৰে সিদ্ধান্ত কৰিব খোজে। যে পুথিখন
 যুদ্ধৰ আহিলা পাতিৰ যি বিৱৰণ দিয়া হৈছে কিম্বা ঠাইৰ পাবম্পৰিক
 দৃষ্টিৰ কথা কোৱা হৈছে সি শৰাইঘাটৰ যুদ্ধক কেন্দ্ৰ কৰিয়ে হ’ব। তাকে
 লেখি উলিওৱা হৈছে মলুছৰখাৰ আগমনৰ পিছত অৰ্থাৎ ১৬৮২ খৃঃ ব
 পিছত। এনেধৰণে বুৰঞ্জীখনৰ বচনাকাল খৃষ্টীয় সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ
 ভাগ বুলি আমি ঠাৱৰ কৰিব বিচাৰিছোঁ।

‘ভোমোবাগুৰি’ নামৰ সম্পৰ্কত সাঁচিপতীয়া বুৰঞ্জীখনৰ এটা পাতৰ
 এপিঠিত থকা কথাখিনি ছবছ উদ্ধৃত কৰিলোঁ। (পাঠৰ অযোগ্য ঠাইত
 পূৰণ চিনৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে) :

উত্তৰে চামধৰা গড়	জোখাত	বুকজ	মেৰাই	মুঠ
কদৰপদৰপৰা ভঞাৰা	বেওঁ	টাওঁ	বেওঁ	x
গুৰিলৈ পৰ্বতি গাগট	x	x	x	৭০৫
তাৰপৰা খহা বন্ধা	১৩৮০	১৫	১১৯	১৪৯৯
তাৰপৰা তলিআভঙ্গা নৈ	৫৭২৩	১২৬	১৪২৮	৭১৫১
তাৰপৰা দিকৰাই লৈ	১৮২২	২৯	৩৩০	১৯৫২
তাৰপৰা দাকণি পৰ্বতলৈ	৩৪৪০	৭৪	৭৮৬	৪২২৬
দক্ষিণে সেমলুগড়ৰ x	x			
পোতাকলঙ্গলৈ	১৭০৮	২৭	৪৪৩	২২৫১
তাৰপৰা কলঙ্গলৈ	১৬২০	৩১	৩৪৬	১৯৬৬
তাৰপৰা দিজুলৈ	৩৮০	১৭	১৭৭	৯৯৭
তাৰপৰা উদমাৰিলৈ	১৫০০	৪৩	৪২৬	১৯২৬
তাৰপৰা সালনা পৰ্বতলৈ	২০৪০	০	০	২০৪০

২৯। লাচিত বৰফুকন, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, প্ৰথম প্ৰকাশ ১৫ এপ্ৰিল,

১৯৭১ পৃষ্ঠা-২০৫

ওপৰৰ উল্লেখিত সকলো ঠাইবৈ আমি বাখ্যা দিবলৈ বিচৰা নাই। কিন্তু প্ৰাপ্ত ‘ভঞাগুৰি’য়ে যে আজিৰ ‘ভোমোবাগুৰি’ পৰ্বত সেই সম্পৰ্কে বোধহয় অধিক নকলেও হ’ব।

উপযুক্ত তিনিটা নিৰ্ভৰযোগ্য সাক্ষ্যৰ সহায়ত আমি সাৰ্য্যস্ত কৰিব বিচাৰোঁ যে কলীয়াভোমোবা বৰফুকনতকৈ কম পক্ষেও শতাধিক বছৰ পূৰ্বৰ পৰাই পাহাৰখন ‘ভোমোবাগুৰি’, ‘ভয়বাগুৰি’ আৰু ‘ভঞাগুৰি’ নামেৰে জনাজাত আছিল। বৰফুকন নামৰপৰা পাহাৰখনৰ নাম ভোমোবাগুৰি হোৱা নাই।

আমাৰ মত, ‘ভোমোবা’ (সংস্কৃত বিভিতক, Terminalia Belle-rica) নামেৰে ঔষধি গছবিশেষৰ নামৰ পৰাহে ‘ভোমোবাগুৰি’ নামৰ উৎপত্তি হৈছে। প্ৰকৃতিৰ ভিন্ ভিন্ সম্পদৰ নামক কেন্দ্ৰ কৰি সৃষ্টি হোৱা ঠাইৰ নাম অনেক। প্ৰকৃতিৰ বম্যকানন অসমত বাবে বৰণীয়া গছ গছনি আছে। অকল গছৰ নামৰ পৰাই সৃষ্টি হোৱা ঠাইৰ নাম কৈ শেষ কৰিব নোৱাৰি। গছৰ ভিতৰতো অকল ‘গুৰি’ শব্দাংশ বিশিষ্ট অভিধাই অনেক। এই শ্ৰেণীৰ বেছি পৰিচিত ঠাই কেইখনমান হ’ল, ঔগুৰি, জামুগুৰি আঁহতগুৰি, শিমলুগুৰি, কেন্দুগুৰি, বেলগুৰি, কৰ্দ্দৈগুৰি, তেতেলিগুৰি, মদাবগুৰি, কঠালগুৰি, থেকেবাগুৰি, বকুলগুৰি, শিলিখা-গুৰি, বগৰিগুৰি ইত্যাদি। প্ৰসঙ্গক্ৰমে কব পাৰি, এই নামবোৰৰ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে অধ্যয়ন চলালে সি হ’ব এক চমকপ্ৰদ অধ্যায়। বৰ্তমান প্ৰসঙ্গত আমি তাক অনাৱশ্যক বুলিয়ে বিবেচনা কৰিছোঁ। এই প্ৰসঙ্গত স্মৰ্তব্য যে অসমৰ ঠাইৰ নামৰ বৈশিষ্ট্যৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব লগীয়া অনেক আছে। ড° বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱাৰ “অসমৰ ঠাইৰ নামৰ বৈশিষ্ট্য” ১০০ শীৰ্ষক প্ৰবন্ধৰ বাহিৰে তেনে কোনো উল্লেখযোগ্য অধ্যয়ন আমাৰ এতিয়ালৈ চকুত পৰা নাই।

ভোমোবাগুৰিকে ধৰি এই নামবোৰৰ ‘গুৰি’ অংশৰ ব্যুৎপত্তি সম্পৰ্কেও অধ্যয়নৰ স্থল নোহোৱা নহয়। গছৰ নামবোৰৰ বেছি ভাগৰেই মূল সংস্কৃত। কিন্তু এই ‘গুৰি’ অংশটো ক’ৰ পৰা আহিল? এই সম্পৰ্কত ড° বৰুৱাদেৱৰ মন্তব্যকে আমি উল্লেখ কৰিলোঁ। তেখেতৰ মতে, “দ্ৰাবিড় ‘গোডড’ শব্দ অসমীয়া গুৰি (শিমলুগুৰি আদি) শব্দাংশৰো মূল বুলি কোনো কোনো পণ্ডিতে বিচাৰি উলিয়াইছে” ১০১ এনেদৰে ‘বিভিতক’ শব্দৰপৰা ‘ভোমোবা’ আৰু দ্ৰাবিড় শব্দাংশ ‘গুৰি’ লগ লাগি ‘ভোমোবাগুৰি’ শব্দ নিষ্পন্ন হৈছে।

তেজপুৰ নগৰৰ পশ্চিম প্ৰান্তত অৱস্থিত ঔগুৰি পাহাৰৰ ভৈৰৱপদ দেৱালয়ৰ কথা আগতে পাই অহা হৈছে। পূতস্থান দুখনি ৰুদ্ৰপদ আৰু ভৈৰৱপদ হোৱাৰ দৰে পাহাৰ দুখনৰ নামো গছৰ নামৰ পৰাই ভোমোবা-গুৰি আৰু ঔগুৰি হোৱাটো ব্যঞ্জনাপূৰ্ণ। এই সামঞ্জস্য কোঁতুহল উদ্দীপক হোৱাৰ লগতে আকৰ্ষণীয়ও।

ভোমোবাগুৰিৰ প্ৰথম ফলিত আমি ‘চামধৰা সিমা কৰি হাকনি দাকনি’ লৈ গড় বন্ধোৱা সংবাদ পাই আহিছোঁ। অসম বুৰঞ্জীতো “চামধৰাৰপৰা হাকনি-দাকনি পৰ্বতত লগাই বৰকৈ গড় বন্ধোৱাৰ” বাৰ্তা পোৱা হৈছে। ‘সাতশৰী অসম বুৰঞ্জী’য়েও এই কথাত সমৰ্থন জনোৱাৰ প্ৰমাণ পূৰ্বে দি আহিছোঁ। আটাইবোৰ উৎসৰপৰা এইটো স্পষ্ট প্ৰমাণিত যে আলোচ্যমান গড়টো চামধৰাৰপৰা ‘হাকনি-দাকনি’ পৰ্বতলৈ বন্ধোৱা হৈছিল। এই ‘হাকনি-দাকনি’ পৰ্বত চিনাক্তকৰণৰ বাবে পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে প্ৰযত্ন কৰাত বাহিৰে ক’তো একো পাবলৈ নাই। তেখেতৰ মতে, “সম্ভৱতঃ ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰে পুৰণি নাম এই আছিল” ১০২। পণ্ডিত গোস্বামীদেৱৰ মত আৰু আমাৰ দ্বাৰা উদ্ধৃত ইতিহাসৰ সাক্ষ্যসমূহৰ সমৰ্থনত আমি ভাৰোঁ, আজিৰ

১০০। অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি; পুনৰ মুদ্ৰণ, আহিন ১৩৭২, পৃষ্ঠা

১০১। ঐ, পৃষ্ঠা—১৪৪

১০২। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ৰচনাৱলী, পৃষ্ঠা—২৭২

ভোমোবাগুৰি পৰ্বতেই সেই হাকনি-দাকনি পৰ্বত। বৰ্তমানো ভবলী নৈৰ পাৰে পাৰে গড়টোৰ অৱশিষ্ট থকাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰে ই পুৰণি নাম আছিল বুলি ক'ব পাৰি। সময়ৰ লগে লগে ক্ৰমশঃ এই নাম তল পৰি আহিল। তাৰ ঠাইত ভিন্ ভিন্ বুৰঞ্জীত পোৱাৰ দৰে শেষ মধ্য যুগত 'ভয়বাগুৰি,' 'ভঞবাগুৰি' আদি নামৰ প্ৰচলন হ'ল। বৰ্তমান যুগত ই হ'লগৈ 'ভোমোবাগুৰি'।

হাকনি-দাকনি নামৰ বিশ্লেষণ প্ৰসঙ্গত আৰু এটি তথ্যৰ অৱতারণা কৰা অপ্ৰাসঙ্গিক নহ'ব যেন পাওঁ। 'যোগিনী তন্ত্ৰ'ত আছে,

বমটে মিঙ্গিলানাথো দাকশূঙ্গ কলানিধি : ।

দাকবনে মহালিঙ্গ অশোক তু বিনাশক : ॥ ১০৩

—শিৱৰ নাম বমট কেন্দ্ৰত মিঙ্গিলানাথ, দাকশূঙ্গত কলানিধি, দাকবনত মহালিঙ্গ আৰু অশোকত বিনাশক। পাৰ্বতীৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত শিৱে কোন ঠাইত তেওঁৰ কি কি নাম সেই প্ৰসঙ্গত উক্ত কথাবাবি কৈছে।

এই 'দাকশূঙ্গ' আৰু 'দাকবন' ক'ত? ভোমোবাগুৰি পৰ্বতৰ দাঁতিত কদ্ৰপদ চিহ্নিত থকাৰ কথা পাই আহিছোঁ। অৰ্থাৎ এই পৰ্বতৰ স'তে শম্ভুৰ সম্পৰ্ক জন-সমাজ স্বীকৃত। সেই দিশৰপৰা ওপৰৰ 'হাকনি-দাকনি'কৈ তন্ত্ৰ-বিবক্ষিত 'দাকশূঙ্গ' আৰু 'দাকবন' বুলি ভবাৰ স্থল আছে। অৱশ্যে এয়া আমাৰ অনুমানহে।

বৰ্তমান যুগত পাহাৰখনৰ নাম 'ভোমোবাগুৰি' হোৱাটো আমি প্ৰমাণ সহ দেখুৱাই আহিছোঁ। এই নামৰ লগতে অন্ততঃ সপ্তদশ শতিকাৰপৰা বৰ্তমান শতিকাৰ আদি ভাগলৈ বহুতে ইয়াক 'চামধৰা' পাহাৰ বুলিও কৈছিল। 'অসম বুৰঞ্জী'ত পোৱা চামধৰা পৰ্বতত লগাই গড় বন্ধোৱাৰ কথা অনেকবাৰ উল্লেখিত হৈছে।

দৰংজিলাৰ 'গেজেটিয়াৰে' ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ লগতে 'চামধৰা' পাহাৰৰ কথাও কৈ গৈছে :—“..... A little to the east

১০৩। যোগিনী তন্ত্ৰ : জীৱানন্দ বিজ্ঞানাগৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ২।৪।২০ (২য় সংস্কৰণ, ১৮৯৭ খৃঃ)

are the Bhomoraguri Hills, and beyond them the Rudrapod, so Called because in the bed of the Brahmaputra close by there is a rock bearing the imprint of Siva's (Rudra's) footprint. North of of the Rudrapod is the Samdhara hill, on which, in Ahom days, there was a temple.....”। একে গ্ৰন্থৰ স্থানান্তৰণ আৰু আছে, “A hill a little to the east of Tezpur is known as chamdhara at the present-day, and there are the remains of a fine embankment running northwards from in to the Bhareli.” ১০৪

শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামীয়েও “চামধৰা” নামৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দাঁতিৰ সৰু পাহাৰৰ উল্লেখ কৰিছে। তেখেতৰ লেখাত আনকি “কদ্ৰপদ” নামৰ সৰু পাহাৰৰ নামো পোৱা গৈছে। ১০৫ বুৰঞ্জীবিদ সৰ্বানন্দ ৰাজকুমাৰে গোস্বামীদেৱক “চামধৰা পাহাৰ বুলি ভুলকৈ উল্লেখ কৰিছে” বুলি কৈছে যদিও ১০৬ ই প্ৰকৃততে গোস্বামীদেৱৰ ভুল নহয়। ‘অসম বুৰঞ্জী’ আৰু ‘গেজেটিয়াৰ’ৰ দৰে প্ৰামাণিক তথা নিৰ্ভৰযোগ্য গ্ৰন্থই ইয়াক সমৰ্থন কৰাৰ বিষয়ে ওপৰত পোৱা হৈছে। গতিকে পাহাৰখনৰ অধিক পৰিচিত নাম ‘ভোমোবাগুৰি’ হ'লেও বহুতে তাক কিম্বা তাৰ অংশ বিশেষক চামধৰা পাহাৰ, কদ্ৰপদ পাহাৰ আদি অভিধাৰে অভিহিত কৰাৰ সাক্ষ্যও নথকা নহয়।

১০৪। Assam District Gazetteer :Darrang, 1905, page-5 & 31

১০৫। ভূগোল পাঠ, পৃষ্ঠ-৩৩

১০৬। ভোমোবাগুৰি পাহাৰ, স্মৃতি, ২য় বছৰ, ১ম সংখ্যা।

গ্ৰন্থ-পঞ্জী

(ক) অসম বুৰঞ্জী (প্ৰকাশিত) :—

- ১। অসম বুৰঞ্জী (স্বকুমাৰ মহন্তৰ ঘৰত প্ৰাপ্ত) ; সম্পাদক : ড° সূৰ্য কুমাৰ ভূঞা বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, অসম ; ২য় সংস্কৰণ নবেম্বৰ, ১৯৬০।
- ২। সাতশৰী অসম বুৰঞ্জী ; সম্পাদক : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা প্ৰকাশন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, ৩য় সং, ১৯৬৯।
- ৩। দেওধাই অসম বুৰঞ্জী ; সম্পাদক : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা। প্ৰথম সংস্কৰণ, ১৯৩২ চন।
- ৪। কামৰূপৰ বুৰঞ্জী ; সম্পাদনা : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, প্ৰথম সংস্কৰণ, অক্টোবৰ ১৯৩০।
- ৫। অসমৰ পঢ়া বুৰঞ্জী ; সম্পাদক : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ; প্ৰথম সংস্কৰণ, ১৯৩২।
- ৬। আসাম বুৰঞ্জী পুথি : কাশীনাথ তামূলি ফুকন, ১৯০৬।
- ৭। অসম বুৰঞ্জী : হৰকান্ত বৰুৱা সদৰামিন সম্পাদনা : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা ; দ্বিতীয় সংস্কৰণ, গুৱাহাটী ১৯৩২।
- ৮। অসম বুৰঞ্জী : পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ পুনৰুদ্ৰণ, জুন, ১৯৭৬।
- ৯। আসাম বুৰঞ্জী : গুণাভিবাম বৰুৱা, পুনৰুদ্ৰণ, ছেপ্তেম্বৰ, ১৯৭২, অসম প্ৰকাশন পৰিষদ।

(খ) অসমীয়া গ্ৰন্থ :—

- ১। আনন্দ চন্দ্ৰ আগৰৱালা গ্ৰন্থাৱলী, : অসম সাহিত্য সভা। চন্দ্ৰকান্ত সন্দিকৈ ভৱন, যোৰহাট-১, ১৯৭৪।
- ২। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী বচনাৱলী : অসম সাহিত্য সভা, ১৯৭২।
- ৩। পবিত্ৰ অসম : সঙ্কলয়িতা, সম্পাদক ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ, অসম সাহিত্য সভা, ২য় সংস্কৰণ, ১৯৬৮।

- ৪। প্ৰাচ্য শাসনাৱলী : ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ—সম্পাদিত অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৯৭৪।
- ৫। টাই সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা : অধ্যাপক লীলা গগৈ শ্ৰীভূমি পাবলিচিং কোম্পানী, কলিকতা-৯।
- ৬। স্বৰ্গদেৱ বাজেশ্বৰ সিংহ : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, মাৰ্চ, ১৯৭৫।
- ৭। লাচিত বৰফুকন : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৫ এপ্ৰিল, ১৯৭১।
- ৮। ফুল চন্দন : বেণুধৰ শৰ্মা। প্ৰথম প্ৰকাশ, গুৱাহাটী, ১৯৬৯।
- ৯। অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণাৱলী : বুৰঞ্জী। সংকলন আৰু সম্পাদন : অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা আৰু যতীন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী অসম সাহিত্য সভা, ১৯৬১।
- ১০। মীৰজুমলাৰ অসম আক্ৰমণ : ড° সূৰ্যকুমাৰ ভূঞা প্ৰথম তাঙ্গৰণ জুলাই, ১৯৫৬ চন।
- ১১। দূৰবীণ : বেণুধৰ শৰ্মা, অসম জ্যোতি, গুৱাহাটী, ১ অক্টোবৰ, ১৯৫১।
- ১২। অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি : ড° বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা লয়াৰ্ট বুক ষ্টল, পুনৰ মুদ্ৰণ আহিন, ১৩৭২।
- ১৩। ভূগোল পাঠ : শৰৎ চন্দ্ৰ গোস্বামী, গঙ্গাধৰ বৰকটকী বৰকটকী কোম্পানী, যোৰহাট, প্ৰথম সংস্কৰণ, পুনৰ ছপা ১৯২১ আৰু একবিংশ সংস্কৰণ, ১৯৪০।
- (গ) অসমীয়া আলোচনী, সংবাদ পত্ৰ :—
- ১। আৱাহন, ২য় বছৰ, ৩য় সংখ্যা, পুহ ১৮৫২ শক
- ২। ঐ ঐ ৪র্থ সংখ্যা, মাঘ ১৮৫২ শক
- ৩। ঐ ঐ ৫ম সংখ্যা, ফাগুন ১৮৫২ শক
- ৪। সুবভি, ২য় বছৰ, ফাগুন, ১৮৬৮ শক ৪৯৭ শকৰাব্দ, ফেব্ৰুৱাৰী ১৯৪৬ চন, প্ৰথম সংখ্যা।

- ৫। বামধেনু, পুহ ১৮৮১ শক, ১২ শ বছৰ, ৯ম সংখ্যা।
- ৬। বজালী বিচিত্রা, অসম সাহিত্য সভাৰ ৬ষ্ঠ লেখক শিবিৰৰ স্মৃতি গ্ৰন্থ পাঠশালা, ১৯৭৮ চন।
- ৭। দৈনিক অসম, ২।১।৭৮ ইং
- ৮। অসমবাণী, ৮।১২।৮০ ইং
- ৯। অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা; ২৮ শ বছৰ, প্ৰথম সংখ্যা, ১৮৯৩ শক।
- ১০। ঐ ৩১ শ বছৰ ১ম সংখ্যা, জুন, ১৯৭৪ চন।

(ঘ) বঙলা গ্ৰন্থ :—

- ১। কামৰূপ শাসনাবলী : পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য, বঙ্গীয় সাহিত্য পৰিষদ, ১৩৩৮ সাল।
- ২। আসাম বুৰঞ্জী : হলিবাম ঢেকিয়াল ফুকন, সম্পাদনা : যতীন্দ্ৰ মোহন ভট্টাচাৰ্য, গোহাটী, ১৩৬৯ বাংলা চন।

(ঙ) সংস্কৃত গ্ৰন্থ :—

- ১। যোগিনী তন্ত্ৰ : সম্পাদনা জীৱানন্দ বিজাসাগৰ ভট্টাচাৰ্য ২য় সংস্কৰণ ১৮৯৭ খৃষ্টাব্দ।
- ২। মহাভাৰত : অনুবাদ—কালী প্ৰসন্ন সিংহ।
- ৩। শব্দ কল্পদ্ৰুম।

(চ) ইংৰাজী গ্ৰন্থ :—

- ১। A Statistical Account of Assam, 1st published 1879 : w.w. Hunter, Reprint-1975.
- ২। Report on the Eastern Frontier of British India Capt. R. Boileau Pemberton, 1st Impression. 1835, 2nd Imp. 1966.
- ৩। Topography of Assam : John M' cosh First published : 1837, Reprint 1975.
- ৪। An Account of Assam : Francis Hamilton, M. D. F. R. S. published 1st March, 1940.

- ৫। A Descriptive Account of Assam : William Robinsion, First published. 1841, Reprint 1975.
 - ৬। An Account of Assam : Dr. John Peter wade Edited by Benudhar Sarma, 1st published 1927, 2nd edition 1972.
 - ৭। Assam District Gazetteer : Vol V, Darrang, B. C. Allen, Allahabad, 1905.
 - ৮। Assam District Gazetteer : Darrang District, N. C. Dutta. Gauhati, 1978.
 - ৯। A History of Assam : Sir Edward Gait, Reprint 1967.
 - ১০। Ahom Buranji (with parellel English translation) Translated and edited by Rai sahib Golap Ch. Barua, 1st published 1940.
 - ১১। Tungkhungia Buranji : Compiled, edited and translated by Dr. Suryya Kumar Bhuyan, Oxford University press 1933.
 - ১২। Anglo-Assamese Relations : Dr. Suryya Kumar Bhuyan, 1st edition. 1949.
 - ১৩। Early Geography of Assam : Birinchi Kr. Barua; 1st edition 1952.
 - ১৪। Atan Buragohain and His Times : Dr. Suryya Kumar Bhuyan. 1st edition 1957 (october).
 - ১৫। Studies in the History of Assam : Dr. Suryya Kumar Bhuyan, 1st edition July 1965.
 - ১৬। The History of civilisation of the People of Assam : Dr. P. C. Choudhury, 2nd edition 1966
- (ছ) অপ্রকাশিত পুথি :—
- ১। অসম বুৰঞ্জী (বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ গ্ৰন্থাগাৰত সংৰক্ষিত, পাণ্ডুলিপি নং—৩৩)

গৰিখিষ্ট

Forest Department Assam.

Register of Reserve Forests.

Name of the Reserve—Bhomoraguri.

Civil District or Territory and Revenue Sub-division in which situated—Darrang and Dolabari.

No. and Date of Gazettee notification or Govt. Order sanctioning Assam Gazettee notification dated 31st July, 1875.

Renotification No. 5 Dt. 17 oct. 1878

Declared a reserve forest from the 3rd July 1875

Area Statement

Particulars	area in acres	Remarks.
Forests bounded with rights		
„ „ Roads and paths		
„ „ Free from streams		
Total area under the forest department		
Public Road not „ „ „		
Private land included in Reserve		
Total area within the boundary pillars		
	386 acres upto date	
	or 156.256 Hectore	
	or 1.548 sq K. m.	

Date of entry

Description of Boundaries :

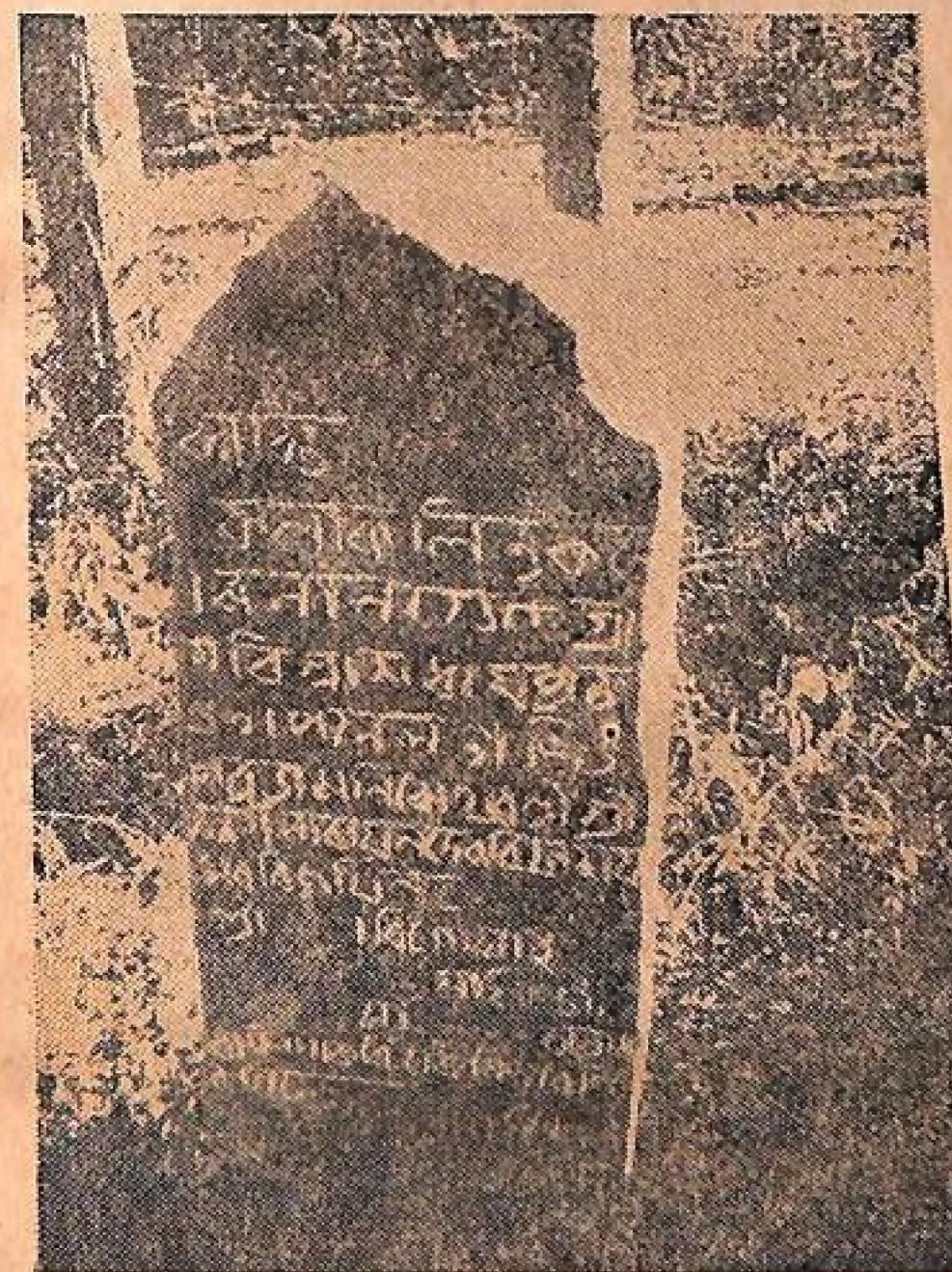
Boundaries : North and west—Base of Bhomoraguri Hills

South—The river Brahmaputra

East—A suti of the Bhairabi river.

— x —

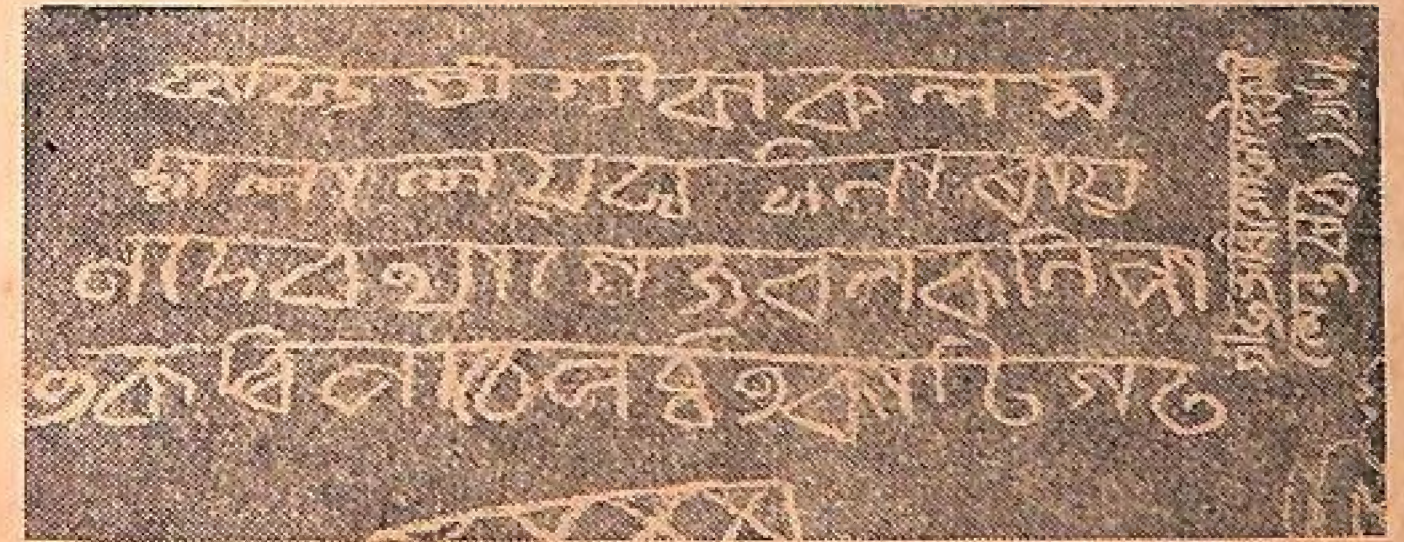
আলোক চিত্র-১

ভোমোবাগুৰি পাহাৰৰ প্ৰথম ফলি

[পৃষ্ঠা ২৪]

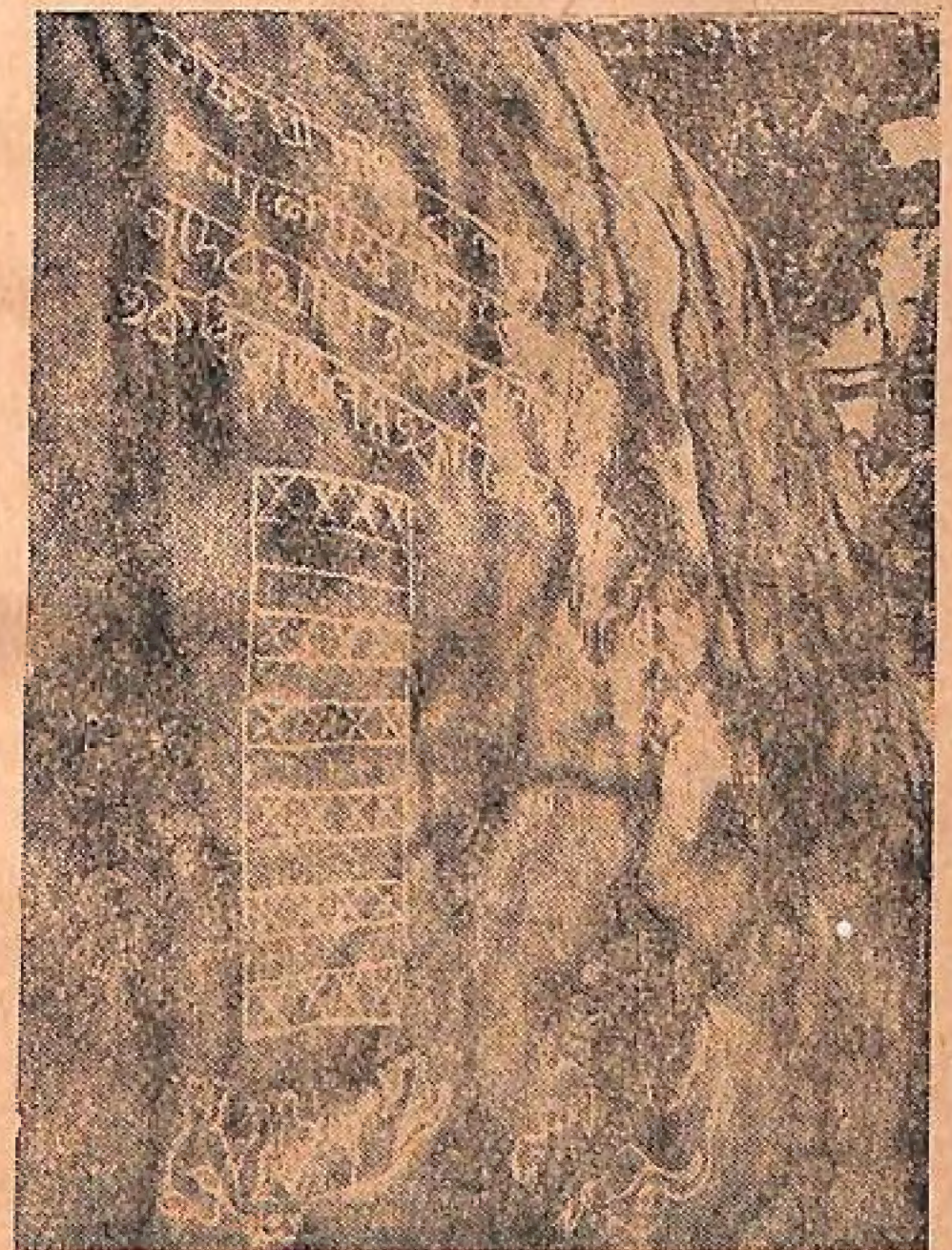
আলোক চিত্র-২

ভোমোবাণ্ডি পাহাবব দ্বিতীয় ফলি

[পৃষ্ঠা-২৭]

আলোক চিত্র-৩

ভোমবাণ্ডি পাহাবব তৃতীয় ফলি : চিত্র আক নক্সা সহ

[পৃষ্ঠা-২৮]